

Arno Rafael Cederberg ja Eesti arhiivinduse areng 1922–1928

Mihkel Truman*

A. R. Cederberg Gustav Adolphi ausamba avamisel. Foto: Herbert Muischneek. Erakogu

Kui Eesti arhiivinduse sünni ja riiklikele arhiividele aluse panemist aastail 1920–1922 on varasemalt vähemalt riivamisi käsitletud, siis järgnevad aastad on pälvinud veelgi vähem uurijate süvendatud tähelepanu. Arhiivinduse arengut Eestis 1920. aastatel on 1930. aastatel ülevaatlikult tutvustanud toleaeagne Keskarhiivi juhataja Otto Liiv,¹ Eesti iseseisumisjärgsetel aastatel on riikliku arhiivikorralduse esimest kümnendit puudutanud Lea Leppik,² Ene Hiio³ ja Birgit Kibal.⁴ Riiklike arhiivide rajamisele järgnenud sündmuste punktiirid toob esile

* Mihkel Truman (1984), MA, Tartu ülikool, doktorant, mihkel.truman@ut.ee

¹ O. Liiv. Eesti arhiivinduse ajalooline areng. – Arhiivinduse käsiraamat. II Toim. O. Liiv. Tartu, 1936, lk. 7–30; R. Övel, O. Liiv. Eesti riiklikust arhiivindusest. – Ajalooline Ajakiri 1930, nr. 1–2, lk. 52–76.

² L. Leppik. Balti kindralkuberneri arhiivi lugu. – Eesti Ajalooarhiivi Toimetised = Acta et Commentationes Archivi Historici Estoniae 4 (11). Tartu, 1999, lk. 91–118; L. Leppik. Friedrich Ninive ajalooarhiivi ülesehitaja ja igavene kt. – Eesti Ajalooarhiivi Toimetised = Acta et Commentationes Archivi Historici Estoniae 7 (14). Tartu, 2001, lk. 9–24.

³ E. Hiio. Vallaomavalitsused ja vallaarhiivid läbi aegade. – Eesti Ajalooarhiivi Toimetised = Acta et Commentationes Archivi Historici Estoniae 4 (11). Tartu, 1999, lk. 71–90.

⁴ B. Kibal. 1935. aasta arhiiviseadus eel- ja järellugudega. – Eesti Ajalooarhiivi Toimetised = Acta et Commentationes Archivi Historici Estoniae 4 (11). Tartu, 1999, lk. 153–190.

ka Arno Rafael Cederbergi tegevust arhiivinduse vallas käsitletud soome ajaloolane Raimo Pohjola.⁵ Sellest lähtuvalt seabki käesolev artikkel endale ülesandeks senisest põhjalikumalt avada ja analüüsida nii arhiivinõukogu kui ka riiklike arhiivide arengut ja tööd 1920. aastatel. Seejuures pööratakse eraldi tähelepanu Tartu ülikooli Eesti ja Põhjamaade ajaloo professori Arno Rafael Cederbergi (1919–1928) tegevuse tähtsusele Eesti arhiivinduse edendamisel aastail 1922–1928.

1922. aasta kevadeks tegutsesid nii selgete volitustega arhiivinõukogu kui ka täpselt määratletud valdkondadega riiklikud arhiivid Tallinnas ja Tartus. Ülikooli ja ajalooteaduse seisukohast – seega mõistagi ka Cederbergile endale – oli kahtlemata suurim võit see, et ajaloolisi arhivaale säilitav Keskarhiiv oli otsustatud siiski Tartusse jätta, hoolimata sellest, et vähemalt esialgu tuli tegutseda tsariaegses ühiselamuhoones Toomemäe vastasnõlval.⁶

Arhiivinõukogu esimene koosolek pärast Eesti Vabariigi valitsuse otsust lubada Keskarhiivil ka edaspidi Tartus tegutseda,⁷ toimus alles 26. mail 1922. aastal. Kohal viibisid arhiivinõukogu liikmetena nõukogu põhimääruses sätestatud asutuste esindajad: riigisekretär Karl Terras, Tartu ülikooli esindaja A. R. Cederberg, haridusministeeriumi esindaja Kristjan Raud, siseministeeriumi esindaja August Mölder ning välisministeeriumi esindaja Eduard Laaman, koosolekut protokollis Riigiarhiivi vanemamentik Johannes Elepson.⁸

Arusaadavatel põhjustel tõstatas Cederberg pärast mitme kuu pikkust viivitust uuesti Keskarhiivi juhataja ametikoha täitmise küsimuse, avaldades imestust, et konkursil kandideerivate isikute avaldustega pole pool aastat midagi ette võetud. K. Raua vastusest aga selgus, et haridusministri abi, kelle pädevusse Keskarhiivi juhataja ametikoha täitmine oli antud, soovis, et enne saaks arhiivi põhimäärus Riigikogu poolt kinnitatud.⁹

Kuna Riigikogu oli Keskarhiivi põhikirja kinnitanud juba kahe nädala eest, s. t. 11. mail,¹⁰ siis võeti samal koosolekul arutlusele ka haridusministeeriumi teadus- ja kunstiosakonna juhataja Ferdinand Saueri teade 23. maist, milles nenditakse, et kuna Keskarhiivi juhataja ametikohale kandideerijate seast ei vasta keegi arhiivi põhimääruses äratoodud nõuetele, otsustas ministeerium juhataja kohusetäitjaks määrata Tartu ülikooli stipendiaadi ja Eesti ajaloo eradotsendi, *cand. hist.* August Sildniku kui teaduslikult hästi ettevalmistatud isiku, kes võib arhiivi juhtimiseks vajalikud oskused lähiajal omandada. Ühtlasi paluti arhiivinõukogult Sildniku kohta arvamust avaldada.¹¹

Ent enne kui arhiivinõukogu võis Sildniku sobivuse osas seisukohta kujundama hakata, tähendas Cederberg, et õigupoolest sooviks nõukogu tutvuda Keskarhiivi juhataja ametikohale kandideerinute avaldustega. Ja kuigi riigisekretär nentis arhiivi põhimäärusele viidates, et ministeeriumil puudub kohustus kandideerimisavaldusi nõukogule edastada, võttis arhiivinõukogu üksmeelselt vastu otsuse pidada soovitavaks, et Keskarhiivi juhataja ametikohale kandideerijate sooviavaldused saadetak edaspidi läbivaatamiseks ka arhiivinõukogule.¹²

A. Sildniku elulookirjeldusest saame teada, et Hugo Treffneri gümnaasiumi lõpetamise järel 1907. aastal alustas ta vabakuulajana ajalooõpinguid. Aasta hiljem astus ta õigusteaduskonda, ent jätkas majanduse ja statistika õppimise kõrval ka ajaloostuudiumi. Kitsamalt ajalooõpingutega seoses rõhutab ta Müncheni ülikoolis veedetud suvesemestrit (1910), kus õppinud kohalike professorite juhatusel tundma sealseid muuseume ja kunstikogusid, ning

⁵ R. Pohjola. Arno Rafael Cederberg ja Eesti arhiivinduse süünd. – Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944. Tartu, 2005, lk. 373–401.

⁶ M. Truman. Arno Rafael Cederberg ja Eesti Vabariigi arhiivinduse algus. – Tuna 2020, nr. 2, lk. 46.

⁷ RA, ERA.31.3.16661, l. 21. Riigisekretäri teade haridusministrile Vabariigi Valitsuse otsusest, 21.03.1922.

⁸ RA, ERA.1014.1.1, l. 15. Arhiivinõukogu 4. koosoleku protokoll, 26.05.1922.

⁹ RA, ERA.1014.1.1, l. 15–15p. Arhiivinõukogu 4. koosoleku protokoll, 26.05.1922.

¹⁰ Riigi Teataja 1922, nr. 67, lk. 291.

¹¹ RA, ERA.1014.1.4, l. 33. Fr. Saueri kiri arhiivinõukogule. Tallinn, 23.05.1922.

¹² RA, ERA.1014.1.1, l. 15p, 17. Arhiivinõukogu 4. koosoleku protokoll, 26.05.1922.

Ajaloolane August Sildnik. EAA.1767,1.1748.9

Jyväskylä suveülikooli (1912), kus kuulunud muu seas ka Soome ajaloo loenguid. Samuti toonitab ta oma rolli ajalootoimkonna ellukutumises „dr. O. Kallase toetusel“ Eesti Üliõpilaste Seltsi (EÜS) juures. Ajalooõpingud lõpetas ta 1912. aastal kandidaadikraadiga, kaitstes töö Eesti alade liitmisest Venemaaga 1710. aastal. Pärast keskkooliõpetajate ettevalmistuskursusi 1913. aastal töötas ta kuni rahvusülikooli avamiseni Tartu keskkoolides õpetajana, sealt edasi aga Tartu ülikooli Eesti ajaloo eradotsendina. 1921. aasta suvel määrati Sildnikule stipendium talurahva vabastamise ideede arengu uurimiseks 18. sajandi literaatide kirjatöös.¹³

Eelnev selgitab Cederbergi ettevaatlikku skepsist Sildniku arhiivindusalaste teadmiste ja praktiliste kogemuste suhtes, aga ka küllaltki põhjendatud kahtlust, kas too suudab „Keskarhiivi tegevust Lääne-Euroopa modernarhiivi nõuete kohaselt juhatada“. Ja hoolimata sellest, et Keskarhiivi juhataja kandidaat valdavat peale muude võõrkeelte ka ladina, rootsi ja soome keelt, tegi Cederberg arhiivinõukogu esimehena

ettepaneku määrata Tartu arhiivi juhtima ajutiselt siiski August Nuthi, kes tundvat piisavalt arhiivikorraldust, kellel on arhiivinduses pikaajalised praktilised kogemused ning kes on parasjagu tutvumas Lääne-Euroopas kõige kaasaegsemate arhiividega.¹⁴

Tõepoolest, A. Nuth oli lõpetanud Tartu ülikooli ajaloo-keeleteaduskonna ning kaitsnud 1897. aastal Bonni ülikoolis doktoriväitekirja.¹⁵ Seejärel töötas kuni tsaaririigi kokkuvõrsemiseni Vene välisministeeriumi arhiivis.¹⁶ Seega pole ime, et ta peagi pärast Tartu rahu järgset Eestisse opteerumist riigivanema enda ettepanekul 20. aprillil 1921. aastal paar kuud varem asutatud Riigiarhiivi juhatajaks määrati.¹⁷ Just Nuthi täiskoormusega töökohta Riigiarhiivis Tallinnas nimetaski riigisekretär K. Terras peamise takistusena Keskarhiivi juhi kohale asumisel, küll aga nägi ta võimalust, et kogenud arhivaar on nõus tulevikus Keskarhiivi vajaduse korral abistama.¹⁸

Nii jäi Keskarhiivi potentsiaalse juhina lauale ikkagi A. Sildnik, kelle puhul K. Raud rõhutas, et too oli juba üliõpilasena Eesti ajalooaga tegelenud ja sellest kirjutanud, äratades ühtlasi huvi kodumaa ajaloo vastu ka kolleegides. Pealegi eeldas ta, et Sildnik kui „intelligent, ajalooliste ja arhiiviliste kalduvustega isik“ peaks suutma kiiresti tööks vajalikud praktilised oskused omandada. Raua soovitusel Sildnik Keskarhiivi juhataja kohusetäitjaks määrata toetas ka välisministeeriumi esindaja E. Laaman. Arhiivinõukogu hääletusel kinnitati A. Sildnik kolme poolt- ja ühe erapooletu häälega Keskarhiivi juhataja kt-ks. Seejuures otsustati paluda Nuthi tarviduse korral Keskarhiivi juhatust konsulteerida. Võib arvata, et erapooletu hääld

¹³ RA, ERA.1014.1.1, l. 16. A. Sildniku elulookirjelduse ärakiri, 11.02.1922.

¹⁴ RA, ERA.1014.1.1, l. 17. Arhiivinõukogu 4. koosoleku protokoll, 26.05.1922.

¹⁵ A. Fr. Nuth. De Marci diaconi vita Porphyrii episcopi Gazensis quaestiones historicae et grammaticae. Dissertatio philologa. Bonnae, 1897.

¹⁶ P. Pillak. Ajaloolasena arhiivis. – Sirp, nr. 47 (3280), 11.12.2009, lk. 14

¹⁷ RA, ERA.31.2.7, l. 1010. Vabariigi Valitsuse otsus A. Nuthi Riigiarhiivi juhatajaks nimetamise kohta, 20.04.1921.

¹⁸ RA, ERA.1014.1.1, l. 17–17p. Arhiivinõukogu 4. koosoleku protokoll, 26.05.1922.

kuulus just Cederbergile, kes veel hääletuse järelgi avaldas kahtlust, et Sildnik sedavõrd raske ja mitmetahulise ülesandega toime tuleb, pealegi kaduvat tal nüüd usk sellessegi, et Keskarhiivis saaks kaasaegne lääneeuroopalik korraldus sisse seatud.¹⁹

26. mai koosoleku lõpuks võeti Cederbergi ettepanekul veel vastu otsus tunnistada ülimalt tarvilikuks, et Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna juurde asutataks kaks arhiivistipendiumit (kumbki 2000 marka kuus), mis on mõeldud eesti üliõpilastele, kel on huvi arhiivindusele keskenduda ning kellest võiks tulevikus arhiivindustegelasi loota, olgu siis ametnike või uurijatena.²⁰ Arvestades, kui oluline oli Cederbergile Eesti ajalooeaduse ja arhiivinduse järjepidevuse tagamine,²¹ oli stpiendiumide loomise ettepanek temalt enam kui loomulik.

Kui eelmine arhiivinõukogu koosolek oli keskendunud peamiselt Keskarhiivi juhataja ametikoha täitmisele seotud küsimustele, siis pärast suvepuhkust 21. septembril toimunud koosolekul olid päevakorras juba hulga praktilisemad küsimused. Nimelt olid suvel Eestit külastanud Rootsi ajaloolased pöördunud Cederbergi poole küsimusega, kas neil oleks võimalik huvipakkuvaid säilikuid kolme kuu kaupa Rootsi laenata ja nii umbes kümnekond aastat. Arhiivinõukogu pidas mõistagi väga vajalikuks, et välisriikidega seataks sisse kindel kord arhivaalide vastastikuseks laenamiseks, mistõttu paluti Cederbergilt järgmiseks koosolekuks ülevaadet selle kohta, mida Eesti ajalugu puudutavat leidub välisarhiivides, ning Sildnikult teavet Keskarhiivis hoitavate säilikute kohta, mis võiksid välisteadlastele huvi pakkuda. Nende andmete põhjal aga oleks võimalik koostada lepingud säilikute laenutamiseks.²²

Operatiivset tegutsemist nõudis ka arhivaalide vastastikuse üleandmise küsimus Eesti ja Läti vahel. Riigiarhiivi juhataja A. Nuthi sõnul esitas Läti juba möödunud aastal nõudmise Liivimaa kubermanguvalitsuse ehitusosakonna ja tervishoiuosakonna aktide väljaandmise kohta. Ühtlasi rõhutas ta, et Eesti-poolne viivitus on omakorda tinginud Läti passiivsuse arhivaalide üleandmisel meile. Keskarhiivi juhataja kt. Sildnik selgitas, et Lätit huvitavaid arhivaale pole suudetud veel eraldada ning nii ruumide kui ka töäjõu nappuse tõttu läheb sellega aega veel umbes aasta.²³ Siinkohal tasub meenutada, et Eesti ja Läti omavahelise arhivaalide vahetamise senise viibimise oli tinginud eeskätt haridusministeeriumi tegevus – kui K. Raud esitas juba 1921. aasta detsembri keskel haridusministri abile Ferdinand Sauerile arhiivinõukogu otsused Keskarhiivi töötajaskonna suurendamise ja juhataja värbamise kohta, siis arvas Sauer, et esialgu pole juhatajat üldse tarvis.²⁴

Ent koos Keskarhiivi Tartusse jäämise ja arhiivi juhataja kt. ametisse kinnitamisega sai lõpuks taas asuda veel mööda maad laiali olevate ajaloolise tähtsusega säilikute kokkukogumisele. See nõudis aga valitsuselt täiendavate krediitide muretsemist.²⁵ Samuti oli nüüd – pärast kesksete arhiivide asutamist ja tööerakendamist – Cederbergil võimalus tagasi tulla oma kunagise plaani²⁶ juurde asutada nn. maa-arhiivid. Nimelt toonitas ta samamoodi nagu kahe aasta eestki, et linnade, kirikute, koolide ja valdade arhiivide korraldustööga ei saa enam viivitada. Maa-arhiivide loomisega tuleb kindlasti raskusi, ent ometi peaks arhiivinõukogu selle küsimuse tõsiselt arutlusele võtma, et päästa väga halbades hoiutingimustes olevad arhiivid. Arhiivinõukogu oli ühel meelel, et piirkondlikke väiksemaid arhiive on kindlasti tarvis, ent jõudis järeldusele, et maa-arhiivide küsimus nõuab enne konkreetse otsuse tegemist põhjalikku arutelu.²⁷

¹⁹ RA, ERA.1014.1.1, l. 17p. Arhiivinõukogu 4. koosoleku protokoll, 26.05.1922.

²⁰ RA, ERA.1014.1.1, l. 18p. Arhiivinõukogu 4. koosoleku protokoll, 26.05.1922.

²¹ Vt. M. Truman. Arno Rafael Cederberg Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli õppejõuna. – Ajalooline Ajakiri 2019, nr. 2 (168), lk. 153–193.

²² RA, ERA.1014.1.1, l. 21. Arhiivinõukogu 5. koosoleku protokoll, 21.09.1922.

²³ RA, ERA.1014.1.1, l. 24–25. Arhiivinõukogu 5. koosoleku protokoll, 21.09.1922.

²⁴ M. Truman. Arno Rafael Cederberg ja Eesti Vabariigi arhiivinduse algus, lk. 42–43.

²⁵ RA, ERA.1014.1.1, l. 23. Arhiivinõukogu 5. koosoleku protokoll, 21.09.1922.

²⁶ Vt. M. Truman. Arno Rafael Cederberg ja Eesti Vabariigi arhiivinduse algus, lk. 32–33.

²⁷ RA, ERA.1014.1.1, l. 25–26. Arhiivinõukogu 5. koosoleku protokoll, 21.09.1922.

Arhiivinduse korraldamise seisukohast vajab peatset lahendamist veel üks oluline küsimus, millele seni polnud veel tähelepanu pööratud – tarbetute arhivaalide hävitamise kord. Esijoonel puudutas see tsaaririigi pärandit, ent ka Eesti Vabariigi ametiasutused tootsid dokumente, mille pikaaegsel säilitamisel ei nähtud mõtet. Kuna parasjagu käis riigiasutuste asjaajamiskorra koostamine, mis pidi rakendatama uuest aastast, leidis riigisekretär Terras, et tuleb luua omaette asutus, mis kureerib arhivaalide hävitamist, ning välja selgitada tõhusaim hävitusviis. Arhiivinõukogu otsustas: 1) moodustada nii Riigi- kui ka Keskarhiivi juurde komisjonid (vastavalt Põhja- ja Lõuna-Eesti tarvis), mis koosneksid kahest vastava arhiivi esindajast ja asutuse esindajast, kust hävitamisele saadetud dokumendid pärinevad; 2) vastavate komisjonide otsused kinnitab arhiivinõukogu; 3) tunnistada efektiivseimaks hävitusviisiks põletamine; 4) volitada riigisekretäri esitama vabariigi valitsusele vastav ettepanek.²⁸

Asja vastuvõetud otsused said kohe rakendust ja ka täpsustusi, kui A. Sildnik teatas, et oli riigikontrolli Tartu osakonna esindajatega üle vaadanud osakonna hoone põõningul seisvad Liivimaa kontrollpalati arhivaalid ning tulnud järeldusele, et „neil ei ole ei tegelikku ega ka ajaloolise väärtusega tähendust“ ning säilikud tuleks hävitada. Kuna haridusministeerium oli juba varem Keskarhiivi ettepanekuga nõus olnud, andis oma nõusoleku ka arhiivinõukogu, lisades klausli, et hävitamise kohta koostatakse kaks akti: ühel tuleks ära märkida hävitatavate arhivaalide asupaik, kogus ja sisu, teisel aga hävitamise käik ning isikud, kelle juuresolekul toiming tehti. Mõlemad dokumendid tuleb aga esitada arhiivinõukogule säilitamiseks. Siiski lubati hävitamine ette võtta alles siis, kui vabariigi valitsuses on arhivaalide hävitamise komisjonid kinnitatud.²⁹

1922. aasta viimasel, 18. detsembril Tallinnas riigiraamatukogu ruumides toimunud arhiivinõukogu koosolekul jätkati arutlemist ebavajalike arhivaalide hävitamise küsimuste üle. Nimelt teatas A. Nuth, et riigisekretäri arvamuse kohaselt puudub arhivaalide hävitamise küsimuses vajadus vabariigi valitsuse otsuse järele, mistõttu sai arhiivinõukogu asuda hävitamisega seonduvate praktiliste probleemide lahendamisele. Näiteks nimetas Nuth vajadust leppida kokku hävitamise kontrolli põhimõtetes, samuti nentis ta, et niiskete ja osalt mädanenud säilikut põletamine on osutunud tavalistes ahjudes keeruliseks. Hallitavate arhivaalide kuivatamine enne põletamist oleks aga mõttetult tülikas ja kulukas. Järgnenud arutelu järel otsustati, et kõik arhivaalide hävitamist puudutavad ettepanekud esitataks otse arhiivinõukogule, kes siis vastavalt piirkonnale küsib seisukohta kas Riigi- või Keskarhiivi spetsiaalselt komisjonilt ning teeb lõpliku otsuse pärast komisjoni motiveeritud arvamusega tutvumist. Lisaks otsustati alustada läbirääkimisi nii Tallinna kui Tartu linnavalitsusega, et tulevikus võiks hävitamisele määratud säilikuid põletada elektrikeskjaamade ahjudes.³⁰

Vastavalt septembrikuisel koosolekul (seoses arhivaalide laenutamise ja välisriikidele) esitatud palvele andis A. R. Cederberg ülevaate Eesti ajaloo seisukohalt olulisemate Skandinaavia mäluasutuste kogudest. Kui Soome ja Norra arhiivides leiduvat huvipakkuvat ainet suhteliselt napilt, siis Rootsi ja Taani puhul olevat olukord üsna vastupidine. Näiteks on Rootsi Riigiarhiivis hoiul erinevate asutuste kirjavahetused aastaist 1560–1712, iseäranis huvitavad olevat reduktsiooni puudutavad dokumendikogud ning rootsiaegse Tartu ülikooli arhiiv. Taani Riigiarhiivis säilitatakse aga hulka arhivaale, mis aitavad heita valgust Vana-Liivimaa ajaloole kuni Liivi sõja alguseni.

Keskarhiivi juhataja kt. A. Sildnik tutvustas Keskarhiivis talletatavaid Rootsi kindralkuberneride arhiive. Seejuures nentis Sildnik, et kaks kolmandikku neist dokumendikogudest on seisukorras, mis nende laenutamist ei võimalda. Säilikud olla suuresti veel köitmata ja pagineerimata, milleks ei jätku aga eelarvelisi vahendeid, ka nappivat selleks tööjõudu, kes on

²⁸ RA, ERA.1014.1.1, l. 21–22. Arhiivinõukogu 5. koosoleku protokoll, 21.09.1922.

²⁹ RA, ERA.1014.1.1, l. 22–23. Arhiivinõukogu 5. koosoleku protokoll, 21.09.1922.

³⁰ RA, ERA.1014.1.1, l. 29–30. Arhiivinõukogu 6. koosoleku protokoll, 18.12.1922.

senini hõivatud üldiste korraldustöödega. Ehkki Cederberg selgitas, et Rootsi ajaloolased ei vaja esimesel aastal korraga rohkem kui kahte-kolme köidet, jäi Sildnik siiski eriarvamusele, viidates asjaolule, et see takistaks arhiivi tööd. Sellest hoolimata otsustas arhiivinõukogu pärast pikemat arutelu tunnistada soovitatavaks, et välisministeeriumi vahendusel sõlmitaks arhivaalide vastastikuse laenutamise kohta välisriikidega kokkulepped.³¹

Vahepealsete kuude jooksul oli jõutud edasi liikuda ka piirkondlike omavalitsusasutuste arhiividest ülevaate saamise ning nendega püsiva kontakti loomisega. Nimelt olid omavalitsuste arhiivide hoidjad valinud 10. detsembril järgmiseks kolmeks aastaks enda esindajaks arhiivinõukogu juures Harju maakonnaavalitsuse arhivaari Tiido Lauri.³² A. Nuth oli aga tutvunud Pärnu, Viljandi, Rakvere, Narva, Tartu ja Haapsalu arhiividega ning esitas sellest kirjaliku ülevaate.³³

Ehkki Eesti arhiivinduse kesksed põhimõtted olid selgeks saanud juba varakevadel, tõstas Cederberg arhiivinõukogus alles nüüd riiklike arhiivide kodukorra koostamise küsimuse, mis olevat eeskätt tarvilik neile, kes Keskarhiivi pakutavat soovivad kasutada – olgu siis isiklikel või teaduslikel eesmärkidel. Keskarhiivi juhataja kt. Sildniku täpsustusest selgus, et abijuhataja Ninive oli juba kodukorra projekti koostanud ning selle haridusministeeriumilegi esitanud, kust see aga mõningate puuduste tõttu tagasi saadetud. Nuthi sõnul puuduvat Riigiarhiivil kodukord aga seetõttu, et kuna arhiivi ruumid pole veel kindlaks määratud, on ebaselge ka ruumide jaotus ja kord. Kokkuvõttes tegi arhiivinõukogu nii Keskarhiivi kui ka Riigiarhiivi juhatasele ülesandeks töötada võimalikult kiiresti välja oma asutuse kodukord ning esitada see nõukogule kinnitamiseks.³⁴

Lähtuvalt kesksete riiklike arhiivide kodukordadest rõhutas T. Laur ka omavalitsuste arhiivide üldise kodukorra vajadust, millele vastuseks nentis Nuth, et riigisekretäri eestvõttel on üldine asjaajamiskord juba töös ning see saab instruksiooniks ka piirkondlike asutuste arhiivide korraldamisel. Ent seniks, kuni vastavat dokumenti veel koostatakse, pidas Laur tarvilikuks kokku kutsuda omavalitsuste arhivaaride üldkoosolek, millel võiks arutada arhiivinduse põletavamaid küsimusi ning jagada praktilisi näpunäiteid. Arhiivinõukogu tunnistas üldkoosoleku korraldamise vajalikuks, ent mitte nõukogu algatusena. Samuti teatas Laur, et hoolimata vabariigi valitsuse 18. jaanuari otsusest esineb endiselt olukordi, kus asutused (nt. Rapla rahukohtu kantselei või Tartu vangla kantselei) keisririigiaegseid arhivaale ümbrikutena kasutavad. Arhiivinõukogu otsustas paluda riigisekretär K. Terrasel anda veel kord korraldus, millega keelab arhivaalide omavolilise hävitamise või ebakohase kasutamise.³⁵

Ka 1923. aasta esimese koosoleku põhiteemadeks olid ebaoluliste arhivaalide hävitamine ning säilikute üleandmise korraldamine Eesti ja Läti vahel. A. Nuthi sõnade kohaselt oli Riigiarhiiv jõudnud Tallinna linnavalitsusega kohaliku elektriijaama ahjude kasutamise osas kokkuleppele tingimusega, et arhivaalide hävitamise soovist teatatakse ette vähemalt üks päev, põletamine toimuks päevasel ajal ning juures viibiks ka selle asutuse esindaja, kust pärit materjale hävitatakse. Esimene uue korra järgi toimunud ebavajalike säilikute põletamine oli toimunud juba 23. jaanuaril. Kui Tallinnas oli täpselt reglementeeritud hävitamise kord ellu rakendatud, siis Tartus polnud nii kaugele veel jõutud. Nimelt vastas A. Sildnik Nuthi küsimuse peale, mis on saanud riigikontrolli Tartu osakonna ruumides hoitavatest endise Liivimaa kontrollpalati arhiivi jäänustest, et riigikontrollile on teatatud Tartu arhivaalide hävitamise komisjoni otsuse kinnitamisest Keskarhiivi poolt, ent tegeliku hävitamiseni jõutud ei ole. Kuuldavasti tahtvat riigikontrolli osakond makulatuuri paberivabrikule müüa. Viimase osas

³¹ RA, ERA.1014.1.1, l. 31–33. Arhiivinõukogu 6. koosoleku protokoll, 18.12.1922.

³² RA, ERA.1014.1.1, l. 28. Arhiivinõukogu 6. koosoleku protokoll, 18.12.1922.

³³ RA, ERA.1014.1.1, l. 33. Arhiivinõukogu 6. koosoleku protokoll, 18.12.1922.

³⁴ RA, ERA.1014.1.1, l. 33. Arhiivinõukogu 6. koosoleku protokoll, 18.12.1922.

³⁵ RA, ERA.1014.1.1, l. 34–35. Arhiivinõukogu 6. koosoleku protokoll, 18.12.1922.

otsustab arhiivinõukogu teatada riigikontrolli Tartu osakonnale, et hävitamisele määratud säilikutega müümine paberivabrikule pole lubatud.³⁶

Kuna 1922. aasta lõpus ei jõutud arhivaalide hävitamise põhimõtetes kokku leppida, tehti seda nüüd. Pärast pikemat arutelu otsustas nõukogu: arhivaalide hävitamisviisi esimeseks valikuks on põletamine, kuid niiskeid või mädanenud dokumendikogusid võib ka muul moel hävitada, ent hävimine peab olema täielik; ettepanekud arhivaalide hävitamiseks tuleb esitada arhiivinõukogule, misjärel edastatakse need kas Kesks- või Riigiarhiivi juures tegutsevale komisjonile seisukoha kujundamiseks; Tartus ja Tallinnas saadetakse hävitamisele mõeldud säilikutega tutvuma kaks komisjoni esindajat, maakondadesse üks.³⁷

Edasi oli jõutud ka riigiasutustele mõeldud asjaajamise määruse koostamisega. Riigisekretär tutvustas määruse kava ning palus nõukogult arhiivikorraldust puudutavate punktide kohta arvamust. Arhiivinõukogu otsustas kava punktide läbiarutamise edasi lükata järgmisele koosolekule, et nõukogu liikmed jõuaksid vahepeale jääva kolme nädala jooksul kavaga tutvuda ning oma kirjaliku arvamuse esitada.³⁸

Järjekordselt käsitleti ka arhivaalide vahetamist Eesti ja Läti vahel. Nimelt teatas Cederberg, et Lätis asub veel suur hulk Eesti alasid puudutavaid säilikuid, näiteks kümneid tuhandeid akte endise Põhja-Liivimaa kreisikohtutest, ning pani ette nende kohta lähemaid andmeid koguda. Nõukogu esimehele vastas Keskarhiivi juhataja kt. Sildnik, kes kinnitas, et osalt on nimetatud säilikud juba Lätist Keskarhiivi jõudnud. Nuthi arvates tuleks seda enam vältida Lätile oluliste säilikutega väljaandmisega viivitamist ning Läti Riigiarhiivile neist vähemasti nimekiri koostada. Ühtlasi tehti nõukogu juhatusel ülesandeks koguda Lätist andmeid Eestile huvi pakkuvate arhivaalide kohta (nt. Lõuna-Eesti maakondade ja linnade revisjoni- ja hingekirjad).³⁹ Siinkohal väärib märkimist, et 1924. aasta mais arhiivinõukogule esitatud Keskarhiivi 1923. aasta tegevusaruandes pole Lätile üleantud või Lätilt saadud arhivaalide kohta sõnagi.⁴⁰

Ehkki küll jooksvate küsimuste punkti all, oli jällegi päevakorral Keskarhiivi ruumide probleem, mis takistas muude asutuste ruumide vabastamist erinevatest arhiividest või nende osadest. A. Nuth toob välja juhtumi, kus välisminister nõudis ministeeriumi ruumidest Eestimaa rüütelkonna arhiivi kiiremas korras äraviimist. Ja kuigi nii Riigi- kui ka Keskarhiiv olid rõhutanud, et enne tuleb säilikutegude nimekirjadega varustada ning nende tarvis Keskarhiivis vajalikud ruumid leida ja valmis seada, saadeti rüütelkonna arhiiv 17. jaanuaril koos raamatukoguga lihtsalt Tartusse.⁴¹ Kümme päeva hiljem pöördus haridusministeerium siiski arhiivinõukogu poole palvega kujundada seisukoht Keskarhiivi ruumide jaotuskava osas hoone teisel korrusel.⁴² Nõukogu pidas mõistlikuks jätta nii ruumide jaotus kui ka arhiivide paigutamine Keskarhiivi juhataja kt. otsustada. Koosoleku lõpuks palus nõukogu esimees A. Sildnikul Riigiarhiivi eeskujul ka Keskarhiivi 1922. aasta tegevusaruanne kokku seada, ning omavalitsuste arhiivide esindaja T. Lauri eestvõttel avaldas nõukogu soovi, et eraarhiivide omanikud deponeeriks oma kogud Keskarhiivi.⁴³

Üllatuslikult ei selgu järgmise, 12. märtsil toimunud arhiivinõukogu koosoleku protokollist, et nõukogu liikmed oleksid riigiasutuste asjaajamise korra projektiga tutvunud või nõukogu selle kohta arvamust avaldanud. Riigiarhiivi juhataja A. Nuth teatab vaid, et vas-

³⁶ RA, ERA.1014.1.9, l. 2. Arhiivinõukogu 1. koosoleku protokoll, 5.02.1923.

³⁷ RA, ERA.1014.1.9, l. 3. Arhiivinõukogu 1. koosoleku protokoll, 5.02.1923.

³⁸ RA, ERA.1014.1.9, l. 4. Arhiivinõukogu 1. koosoleku protokoll, 5.02.1923.

³⁹ RA, ERA.1014.1.9, l. 4–5. Arhiivinõukogu 1. koosoleku protokoll, 5.02.1923.

⁴⁰ RA, ERA.1014.1.2, l. 55–73. Keskarhiivi 1923. aasta tegevusaruanne [mai 1924].

⁴¹ RA, ERA.1014.1.9, l. 6. Arhiivinõukogu 1. koosoleku protokoll, 5.02.1923.

⁴² RA, ERA.1014.1.13, l. 1–5. Haridusministri abi F. Saueri kiri arhiivinõukogule ühes Keskarhiivi hoone II korruse ruumide jaotuse kavaga. Tallinn, 27.01.1923.

⁴³ RA, ERA.1014.1.9, l. 7. Arhiivinõukogu 1. koosoleku protokoll, 5.02.1923.

tav kava on riigisekretäri moodustatud komisjonis läbi arutatud ning koos parandustega tutvumiseks ja seisukoha võtmiseks ministeeriumidele saadetud. Vaid Cederberg tähendab, et tema arvates võiksid kõik ametlikud kirjad, mida pole salastatud, olla rahvale vabalt kättesaadavad, nagu see on tavaks Põhjamaades. Küll aga oli lähemalt kõne all riigiasutuste arhiivide tarvis registratuuride koostamise, dokumendikaustade liigitamise ning nimestike kokkuseadmise põhimõtted, mille puhul ministeeriumidevaheline komisjon palus samuti arhiivinõukogu heakskiitu.⁴⁴

3. mai koosolekul pälvis taas – ja ehk teravamalt kui seni – tähelepanu Eesti ja Läti vahelise arhivaalide vastastikuse üleandmise küsimus. Nimelt teatab A. Nuth, et nii vähe kui see talle ka meeldib, peab ta korduvalt teemaks olnud küsimusega taas arhiivinõukogu ette tulema. Tema sõnul sattusid maailmasõja ajal ning pärast Eesti iseseisvumist siinsete varade reevakueerimisega Venemaalt Tartusse kaks Läti arhiivi (rootsiaegne Riia arhiiv ning Liivimaa kubermanguvalitsuse arhiiv), mis parasjagu paiknevad aga Keskariivis. Nende arhiivide puhul on otsustatud, et neid täielikult Lätile ei tagastata, vaid antakse ainult need säilikud, mis endise Lõuna-Liivimaa ehk nüüdse Läti vabariigi alasid puudutavad. Just seetõttu olla Keskariiv juba möödunud aastast alates Riia kubermanguvalitsuse arhivaalide jaotamisega tegelenud. Aga kuna Läti esitas Eesti Vabariigile taotluse oma arhiivid tagasi saada juba peaaegu kaks aastat tagasi ning vahepeal Lätile midagi üle antud ei ole, läks Nuth riigisekretäri palvel Keskariivi tööjärjega tutvuma. Kohapeal selgus, et peasjalikult on seda tööd tegema rakendatud ajutised abilised, kes jagasid akte lihtsalt kolme hunnikusse – esimesse need, mis Eestisse jäävad, teise need, mida Lätile plaanitakse üle anda, ja kolmandasse need, mille kuuluvus veel selge ei ole. Kui Nuth küsinud Keskariivi juhataja kt-lt, kas jaotatavate säilikute kohta nimekirju ei koostata, vastas Sildnik, et see võtvat liiga palju aega ning ka Läti andnud Eestile säilikud üle ilma nimekirjadeta. Nuth selgitanud, et nimekirju pole vaja mitte Lätile, vaid Keskariivile endale, et oleks ka tulevikus ülevaade arhivaalidest, mis Lätile üle antakse. Et Sildnik sellega nõus polnud, tõigi Nuth küsimuse arhiivinõukogu ette.⁴⁵

Sildniku sõnul Nuth eksivat, sest säilikud jaotatakse kolme gruppi ainult algul, seejärel selekteeritakse kõik veel osakondade ja numbrite järgi. Ka olevat üleantavate aktide kohta nimekirjade koostamine olnud haridusministeeriumi poolt algusest peale ette nähtud. Riigiarhiivi juhataja vaidles Sildnikule mõistagi vastu, ent arhiivinõukogu ja Keskariivi edasistele suhetele avaldas kindlasti suuremat mõju Nuthi isiklik seisukoht, mille kohaselt on mainitud arhivaalide korraldamine Keskariivis olnud algusest saadik oskamatult ja ebaotstarbekalt organiseeritud. Seepärast pidas ta vajalikuks, et tulevikus tutvustaksid nii Riigiarhiiv kui ka Keskariiv aegsasti arhiivinõukogu suuremate korraldustööde plaanidega, et oleks võimalus enne töödega alustamist mõtteid vahetada ning vajaduse korral arhiividele suuniseid anda. Riigiarhiivi juhatajale sekundeeris arhiivinõukogu esimees Cederberg, kelle sõnul on tema poole pöördunud peale Nuthi ka Keskariivi abijuhataja Friedrich Ninive, kes märkis samuti, et Liivimaa kubermanguvalitsuse arhiivi korraldamine ei toimu õigetel alustel. Just seepärast otsustanudki Cederberg võtta arhivaalide ettevalmistamise Lätile üleandmiseks koosoleku päevakorda, avaldades ühtlasi imestust, et A. Sildnik noore ja veel kogenematu arhiivitöötajana senini ise sedavõrd põhimõttelise ja lahkavamusi tekitanud küsimusega arhiivinõukogu poole pöördunud ei ole. Lisaks rõhutas nõukogu esimees, et Keskariivi juhataja kt-l ja nõukogu liikmel pole ju mitte ainult võimalus, vaid lausa privileeg nõu küsida, seda enam, et sedasorti küsimuste lahendamine kuulub põhimääruse kohaselt just nimelt arhiivinõukogu pädevusse. Sellest järeldas Cederberg, et Sildnik on arhiivinõukogust nimme mööda läinud.⁴⁶

Cederbergi ja Sildniku vahel puhkes äge vaidlus, mille põhimõtteliseks küsimuseks oli see,

⁴⁴ RA, ERA.1014.1.9, l. 10–11. Arhiivinõukogu 2. koosoleku protokoll, 12.03.1923.

⁴⁵ RA, ERA.1014.1.9, l. 30–31. Arhiivinõukogu 3. koosoleku protokoll, 3.05.1923.

⁴⁶ RA, ERA.1014.1.9, l. 32–33. Arhiivinõukogu 3. koosoleku protokoll, 3.05.1923.

kas Keskarhiiv peab oma tegevuse kooskõlastama haridusministeeriumiga (kelle alluvusse ta kuulub) või arhiivinõukoguga. Lõpuks apelleeris Sildnik asjaolule, et Keskarhiivi põhimääruses pole vahekorda arhiivinõukoguga puudutatud, küll on aga öeldud, et Keskarhiiv kuulub haridusministeeriumi haldusalasse, seetõttu peab ta otse ministeeriumi, mitte nõukogu poole pöörduma. Kokkuvõttes võttis arhiivinõukogu vastu otsuse pöörduda riigisekretäri poole, et tema eestvõttel saaks põhimõtteline küsimus – kas riigiasutustel on õigust arhiivide korraldamist puudutavaid probleeme lahendada arhiivinõukogu arvamust ära kuulamata või mitte – selgitatud ja lahendatud.⁴⁷ Ilmselt ei arvanud siis veel keegi, et see nii „riiklikes huvides kui ka arhiivinõukogu au ja õiguste kaitseks“ alanud protsess osutub tarbetult pikaks ja mõttetult energiakulukaks.

Siiski leidsid käsitlemist ka mõned praktilisemad küsimused. Näiteks andis A. Nuth ülevaate riiklike asutuste jooksvate arhiivide korraldamise ja registratuurraamatute pidamisviiside kohta vabariigi algusest kuni aprillini 1923. Samuti tuli üle mõne aja taas päevakorra revolutsiooni- ja sõjapäevil hävinud või kaduma läinud arhiivide kohta andmete kogumine. Arhiivide saatuse selgitamiseks otsustati paluda riigisekretäril välja saata ringkiri, millega kutsutakse üles kõiki asutusi, aga ka endisaegseid ametnikke jagama teavet nende valduses olnud arhiivide saatusest, asukohast ja sisust.⁴⁸

Arhivaalide vahetamise küsimus Lätiga sundis arhiivinõukogu erakorraliselt kokku tulema veel ka vahetult enne suvepuhkust. Koosoleku kutsus 5. juuniks kokku A. Nuth (Cederberg oli Eestist lahkunud juba 10. mai paiku⁴⁹) ning sellest võtsid osa haridusministeeriumi esindaja K. Raud, siseministeeriumi esindaja A. Mölder, välisministeeriumi esindaja J. Bauer, Tallinna linnaarhivaar O. Greiffenhagen ning omavalitsuste arhiivide esindaja T. Laur. Koosoleku kokkukutsumise põhjuseks osutus välisministeeriumi poolt haridusministeeriumile saadetud kiri, milles antakse teada, et Läti valitsus on esitanud taotluse saada tagasi need Lätit puudutavad arhivaalid, millele Eesti ise ei pretendeeri. Leitakse, et seni kuni oma arhiivid on veel korraldamata ja neis leiduvast ülevaade puudub, oleks Lätilt lubamatu mingeid säilikuid välja nõuda, kuna hiljem võib selguda, et osa materjale oli Eestil endal juba olemas. Ehkki Raua sõnul olla Keskarhiivil ja haridusministeeriumil mõnesugused andmed nii oma arhiivide kui ka Läti arhiivides säilitatava kohta olemas, peeti siiski vajalikuks saata mõni asjatundja Riiga seal hoitavate arhivaalidega tutvuma, kui selleks vaid vahendeid oleks. Kokkuvõttes võeti vastu otsus soovitada haridusministeeriumil ära kasutada kõik võimalused, et hankida informatsiooni Läti arhiivides leiduva kohta ning nõuda esmajoones välja need arhivaalid, mis on tarvilikud „tegelikus elus“, alles seejärel tuleks keskenduda ajaloolise väärtusega säilikutele. Sama peaks kehtima ka veel tulevikus reevakueeritavate arhiivide puhul.⁵⁰

Siinkohal on huvitav märkida, et 5. juuni koosolekul ei võetud mingisugust seisukohta selle kohta, mida tuleks Lätile vastata või kuidas jätkuvat arhivaalide üleandmise viibimist selgitada. Küll aga toimus järgneva suve jooksul põgus kirjavahetus Läti saatkonna, Eesti välisministeeriumi ja arhiivinõukogu vahel. Nimelt pöördus Läti saatkond juuli algul Eesti välisministri poole teatega, et Läti valitsus võtab vastu ettepaneku sõlmida Eestiga kokkulepe arhivaalide vahetamise osas kahe riigi vahel.⁵¹ Välisministeeriumi administratiivosakonnast saadeti Läti saadiku kirja tõlge arhiivinõukogule ning küsiti, missuguse otsuse on nõukogu „eelmiste kirjavahetuste puhul“ vastu võtnud.⁵² Oma vastuses teatas arhiivinõukogu esimehe

⁴⁷ RA, ERA.1014.1.9, l. 33–34. Arhiivinõukogu 3. koosoleku protokoll, 3.05.1923.

⁴⁸ RA, ERA.1014.1.9, l. 28–30. Arhiivinõukogu 3. koosoleku protokoll, 3.05.1923.

⁴⁹ RA, EAA.2100.2.83, l. 73. Tartu ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 27.04.1923.

⁵⁰ RA, ERA.1014.1.9, l. 37–38. Arhiivinõukogu 4. koosoleku protokoll, 5.06.1923.

⁵¹ RA, ERA.1014.1.13, l. 9. Läti vabariigi saadiku J. Sesikse kiri Eesti välisministrile A. Hellatile, tõlge. Tallinn, 6.07.1923.

⁵² RA, ERA.1014.1.13, l. 8. Välisministeeriumi administratiivosakonna juhataja kiri arhiivinõukogule. Tallinn, 21.07.1923.

asetäitja A. Nuth, et viimasel koosolekul midagi konkreetset säilikute vahetamise küsimuses ei otsustatud, arhiivinõukogu tegelevat haridusministeeriumi soovil vaid andmete kogumisega arhivaalide kohta, mida Lätilt tuleks välja nõuda.⁵³

Ent kevadel puhkenud põhimõtteline vaidlus arhiivikorralduslike tööde üle Keskarhiivis viis selleni, et arhiivinõukogu järgmine korraline koosolek toimus Tartus Keskarhiivi ruumides, et ühtlasi oleks võimalus tutvuda ka sealsete töödega. Koosoleku tinglikult esimese punktina toimuski A. Sildniku juhtimisel ringkäik arhiivi ruumides hoone teisel ja kolmandal korrusel. Koosoleku protokollis kirjeldatakse taas üksikasjalikult, kuidas Tartu ülikooli arhiivi ja Liivimaa kubermanguvalitsuse arhiivi materjale kolme gruppi jagatakse. Seejuures aga koostatakse arhivaalide juures olevate vanade nimekirjade järgi, kui need olemas on, uued nimekirjad ning märgitakse ära säilikute tulevane kuuluvus. Samuti koostatakse omaette nimekirjad nende Lätile määratud säilikute tarvis, mille nimekirjad puuduvad. Eraldi tõestatakse esile Keskarhiivi ruumiline kitsikus, mistõttu on arhivaalid mitmes ruumis kuhjadena põrandale laotud või kastidega koridorides.⁵⁴

Hinnangud Keskarhiivis valitsevale olukorrale osutusid samadeks mis varasematelgi koosolekutel. Sest kui Cederberg avaldas soovi, et nõukogu liikmed vahetaksid Keskarhiivi korraldustööde ja ruumide kohta oma mõtteid, pälvis tähelepanu taas peaausjalikult arhivaalide sorteerimine. Nuth toonitas, et Lätile väljaandmiseks mõeldud arhivaalide eraldamine oleks kiirem ja tõhusam, kui kõik läbi vaatamata säilikud oleksid süstematiseeritud vastavalt asutuse struktuurile osakondade ja laudkondade järgi, sest siis saaks hõlpsalt ülevaate, milliste ametkondade materjalid on olemas, ning alles seejärel võiks välja selekteerida nende osakondade arhivaalid, millest Läti on esmajärgus huvitatud. Keskarhiivi juhataja kt. Sildniku sõnul polevat ruumide ja riulite nappuse tõttu arhivaalide selline süstematiseerimine võimalik ning pealegi vastavat praegune korraldusviis haridusministeeriumi suunistele. Ruuminappus selekteerimisviisi põhjendusena Nuthi ei veennud, küll aga tähendas ta, et ruumid tuleb leida vähemalt hävimisohus arhivaalide vastuvõtmiseks. Viimase hõlbustamiseks võttis arhiivinõukogu vastu otsuse toetada vabariigi valitsuse ees Keskarhiivile lisaruumide eraldamist hoone esimesel korrusel ning eelarve suurendamist ajutise lisatööjõu palkamiseks.⁵⁵

Kui arhiivikorralduslikud küsimused kütsid kõike eelnevat arvesse võttes kirgi ootuspäraselt, siis eelmiste koosolekute protokollide kinnitamisega kaasnenud segadus oli kahtlemata üllatuseks peaaegu kõigile arhiivinõukogu liikmetele. 3. mai koosoleku protokollis kinnitamisest keeldus A. Sildnik, tuues põhjuseks, et mõned protokollitud väited ei vasta tõele. Ent kuna toonasest koosolekust oli möödas juba mitu kuud, ei osanud ta nimetada ühtegi konkreetset küsitavust peale selle, et väide, nagu oleks arhiivinõukogu asutatud Põhjamaade eeskujul, on vale, sest reisides Taanis, Norras ja Hollandis ta millestki sarnasest ei kuulnud. Igatahes olla protokollis kantud tarbetult isiklike seisukohti, mitte nõukogu resolutsioone ja seetõttu tuleks protokoll ümber töötada. Vastuses Sildnikule viitas A. R. Cederberg arhiivinõukogu loomisel Soome sarnase organisatsiooni eeskujule ning A. Mölder rõhutas, et tavapäraselt protokollitaksegi vaid resolutsioone ning eriarvamusi vaid siis, kui mõne küsimuse juures liikmete seisukohad väga lahkku lähevad. Lõpuks teatas A. Nuth, et protokollis mustand saadeti nõukogu liikmetele tutvumiseks üheksa päeva pärast koosolekut, nii et aega konkreetsetest puudustest teatamiseks oli piisavalt, ja seega puudub vajadus protokollis ümbertöötamiseks. Hoolimata arhiivinõukogu otsusest loobus A. Sildnik protokollis kinnitamisest.⁵⁶

Ehk just protokollis kinnitamisega puhkenud poleemika tingis selle, et Cederberg arhiivinõukogu ja Keskarhiivi juhataja kt. (*sic!*) vahekorra uuesti kõne alla võttis. Nimelt esitas ta

⁵³ RA, ERA.1014.1.13, l. 10. Arhiivinõukogu esimehe asetäitja A. Nuthi vastuskiri välisministeeriumile. Tallinn, 24.08.1923.

⁵⁴ RA, ERA.1014.1.9, l. 42–43. Arhiivinõukogu 5. koosoleku protokoll, 8.10.1923.

⁵⁵ RA, ERA.1014.1.9, l. 43–44. Arhiivinõukogu 5. koosoleku protokoll, 8.10.1923.

⁵⁶ RA, ERA.1014.1.9, l. 44–45. Arhiivinõukogu 5. koosoleku protokoll, 8.10.1923.

retoorilisevõitu küsimuse, kas mainitud vahekorra selgitamises on vahepeal midagi selgunud, millele Nuth vastas, et riigisekretär oli juba mai lõpus haridusministeeriumi poole pöördunud palvega, et Keskarhiivi juhataja kt. tähelepanu juhitaks asjaolule, et tema seisukoht ei ole kooskõlas arhiivinõukogu põhimääruse esimese punktiga. Paraku tuli nentida, et ehkki palve esitamisest oli möödunud neli kuud, ei olnud veel teada, kas minister oli selles osas midagi ette võtnud või mitte. Kokkuvõttes otsustas nõukogu riigisekretäri kaudu pöörduda vabariigi valitsuse poole palvega lahendada arhiivinõukogu ja A. Sildniku vahel tekkinud situatsioon, sest muidu peab nõukogu oma edasist koostööd Keskarhiiviga – aga ka enda eksistentsi üldse – ebaloomulikuks.⁵⁷ Siin tekib paratamatult küsimus: kas sellise nõudega valitsuse poole pöördumine oli tingitud ülekeevatest emotsioonidest või oli selline käik tõepoolest vajalik? Vastus sõltub sellest, kuivõrd hästi tunti selleks ajaks Sildniku iseloomu ning suudeti ette näha tulevase probleeme nõukogu ja Keskarhiivi juhataja kt. vahel. Tõenäoliselt oli omajagu mõlemat – nii tulisevõitu emotsioone kui soov vältida tarbetuid vastasseise tulevikus.

Küll aga selgitab vajadust eespool kirjeldatud vahekord riiklikult sätestada juhtum möödunud suvest, mille tegi arhiivinõukogule teatavaks taas Cederberg. Nimelt olla haridusministeerium määranud Sildniku väliskomandeeringu ajaks tema kohusetäitjaks Keskarhiivis kõrghariduseta, ajutiselt palgatud ametniku, kuna Keskarhiivi juhataja kt. ametlik asetäitja Fr. Ninive oli parasjagu haige. Cederberg palub protokollida oma arvamuse, mille kohaselt pidanuks Sildnik arhiivinõukogule teatama, et Ninive ei saa arhiivi juhtimist oma õlule võtta, misjärel tulnuks kokku nõukogu ning esitanud haridusministeeriumile kinnitamiseks kas kellegi nõukogu liikmetest või mõne Tartu ülikooli õppejõu, kes võinuks Sildniku äraolekul Keskarhiivi juhataja ülesandeid täita. Keskarhiivi juhataja kt. selgitas, et nimetatud ametnik määrati teda asendama algul vaid lühikeseks ajaks, tema kohustuste pikendamine muutus möödapääsmatuks aga alles siis, kui selgus Ninive haigestumine.⁵⁸

8. oktoobri koosoleku lõpuks edastati siiski teateid ka praktilisematest töötulemustest. Näiteks ilmus ajakirjanduses J. Elepsoni aruanne 1917. aasta märtsi algul Toompea lossis hävinud arhiividest, Võrumaa politseiülem andis Keskarhiivile üle tema valduses olnud keisririigiagessed säilikud, Tallinna gildide arhiivide ülevõtmine toimuvat aga alles siis, kui töö- ja hoolekandeministeerium on arhiivimaterjalide kohta nimekirjad koostanud, ning välisministeerium oli edastanud arhiivinõukogule Läti saatkonna ettepaneku tõlkearhiivialide vahetamise kohta Eesti ja Läti vahel. Viimase osas avaldas nõukogu soovi, et kui vastava lepingu sõlmimine kahe riigi vahel päevakorralla tuleb, küsitaks lepingu kava kohta arvamust ka arhiivinõukogult.⁵⁹

Arhiivinõukogu 1923. aasta kuues koosolek toimus juba kolm nädalat hiljem. Tõukvalt eelmisel koosolekul toimunud võttis nõukogu seoses protokollide kinnitamisega vastu otsuse, mille kohaselt tuleb protokollid mustand saata nõukogu liikmetele tutvumiseks aegsasti, et nad võiksid vajaduse korral protokollid lisamiseks esitada oma kirjaliku eriarvamuse. Ka seekord tõstatas arhiivinõukogu esimees nõukogu ja „keskasutuste“ vahekorra küsimuse, tähendades, et see on senini lahendamata. Just see asjaolu olevat tinginud „kõik need ebaloomulikud nähtused, mis arhiivide korraldusküsimuste teostamise alal senini esile tulnud“. Nii paluski Cederberg riigisekretär K. Terraselt arvamust, kuidas lahendada olukord, kus arhiivinõukogu ja Keskarhiivi juhatus mõistavad oma vahekordi ja kompetentse erinevalt. Terrase sõnul tulevat arusaamatused sellest, et nii arhiivinõukogul kui ka mõlemal riiklikul arhiivil puudub põhimäärustes ettenähtud kodukord, milles oleks nende volitused täpselt määratletud. Seepärast tegi ta ettepaneku moodustada komisjon, kes alustaks nõukogu kodukorra väljatöötamist. Pärast mõningast arutelu võttiski arhiivinõukogu vastu otsuse moodustada kolmeliikmeline

⁵⁷ RA, ERA.1014.1.9, l. 46. Arhiivinõukogu 5. koosoleku protokoll, 8.10.1923.

⁵⁸ RA, ERA.1014.1.9, l. 46–47. Arhiivinõukogu 5. koosoleku protokoll, 8.10.1923.

⁵⁹ RA, ERA.1014.1.9, l. 47–48. Arhiivinõukogu 5. koosoleku protokoll, 8.10.1923.

komisjon (riigikantselei esindaja, haridusministeeriumi esindaja ning arhiivinõukogu esindaja), kes esimesel võimalusel tööd alustaks, ning valis enda esindajaks A. Mölder. Ühtlasi avaldas nõukogu soovi, et ka Riigi- ja Keskarhiiv lähiajal oma kodukorra väljatöötamisega algust teeksid.⁶⁰

Siseministeeriumi esindaja A. Mölder eestvõttel tõstatati nüüdki arhivaalide vahetamine Eesti ja Läti vahel ning vastava lepingu sõlmimine. Riigisekretär kordas varasemalt väljaöeldud arvamust, mille kohaselt tuleks eeskätt välja selgitada, mis Eestil Lätile anda on ja mida Lätilt soovitakse, enne polevat mõtet konventsiooni kavagi koostada. Keskarhiivi juhataja kt. sõnul on nõutud eeltööde läbiviimine raskendatud, sest selleks mõeldud vahendeid arhiivi järgmise aasta eelarves ei kinnitatud, paludes arhiivinõukogult tuge vajalike finantside taotlemisel. Teemat kokku võttes jõuti otsusele, et nimetatud lepingu väljatöötamise algatajaks peaks olema haridusministeerium, mitte arhiivinõukogu, millel on peasjalikult nõuandev funktsioon.⁶¹ Lisaks otsustas nõukogu paluda haridusministeeriumil kindlaks määrata Keskarhiivi vastuvõetavate säilikutogude järjekord ning eraldada täiendavaid vahendeid nende vastuvõtmisega kaasnevate kulude katteks. Ühtlasi ühines arhiivinõukogu omavalitsusastute arhiivide esindaja T. Lauri ettepanekuga paluda lähapäevil toimuval maakondade liidu nõukogu koosolekul omavalitsusastute arhivaaridel nende valduses olevate säilikute eest hoolt kanda, kuni Keskarhiivil tekib võimalus need vastu võtta.⁶² Positiivse uudisena teatati, et riigisekretäri ja riigivanema korraldusel on Riigiarhiivi kolmandale korrusele ehitatud ahi ning põrandad on kaetud linoleumiga, tänu millele võivad ametnikud sealsetes ruumides töötada ka talvel, ilma et nende tervis seejuures kannataks.⁶³

Kodukorra koostamiseks tarviliku komisjoni moodustamisega aega ei raisatud. Juba koosolekule järgnenud päeval on A. Nuth arhiivinõukogu esimehe asetäitjana pöördunud riigisekretäri poole palvega anda korraldus, et riigikantselei ja haridusministeerium määraksid komisjoni oma esindajad.⁶⁴ Samal ajal pöördus Nuth ka Cederbergi poole, et too aitaks hankida Soome Muinsus-Arheoloogilise Komisjoni⁶⁵ põhimääruse ja kodukorra, soovivatult eestikeelse tõlke.⁶⁶ Cederberg selgitab vastuskirjas küll Soome Muinsustoimkonna koosseisu (erinevate teadusastute ja -seltside esindajad), ent nendib, et soovitud dokumendid peab Nuth ise Helsingist tellima.⁶⁷ Mõned päevad hiljem pöördub riigikantselei esindajaks määratud Nuth riigisekretäri ülesandel haridusministeeriumi poole palvega, et ka sealt arhiivinõukogu kodukorra koostamise komisjoni esindaja määrataks.⁶⁸ Haridusministeeriumi esindajaks nimetati K. Raud.⁶⁹

Sihipäraselt tegutses ka kiirkorras moodustatud komisjon, sest arhiivinõukogu aasta viimase koosoleku päevakorra olulisim punkt nägi ette kodukorra kava läbivaatamist ja vastuvõtmist. Nõukogu esimehe palvel selgitas A. Nuth põgusalt põhimõtteid, millest kodukorra väljatöötamisel lähtuti. Nimelt juhinduti peamiselt arhiivinõukogu senistest kogemustest,

⁶⁰ RA, ERA.1014.1.9, l. 50, 52–53. Arhiivinõukogu 6. koosoleku protokoll, 29.10.1923.

⁶¹ RA, ERA.1014.1.9, l. 53–54. Arhiivinõukogu 6. koosoleku protokoll, 29.10.1923.

⁶² RA, ERA.1014.1.9, l. 50–51. Arhiivinõukogu 6. koosoleku protokoll, 29.10.1923.

⁶³ RA, ERA.1014.1.9, l. 52. Arhiivinõukogu 6. koosoleku protokoll, 29.10.1923.

⁶⁴ RA, ERA.1014.1.12, l. 1. Arhiivinõukogu esimehe asetäitja A. Nuthi kiri riigisekretär K. Terrasele. Tallinn, 30.10.1923.

⁶⁵ A. Nuth eksib institutsiooni nimega.

⁶⁶ RA, ERA.1014.1.12, l. 2. Arhiivinõukogu esimehe asetäitja A. Nuthi kiri arhiivinõukogu esimehele A. R. Cederbergile. Tallinn, 30.10.1923.

⁶⁷ RA, ERA.1014.1.12, l. 3–4. Arhiivinõukogu esimehe A. R. Cederbergi vastuskiri arhiivinõukogu esimehe asetäitjale A. Nuthile. Tartu, 1.11.1923.

⁶⁸ RA, ERA.1014.1.12, l. 5. Arhiivinõukogu esimehe asetäitja A. Nuthi kiri haridusministeeriumile. Tallinn, 5.11.1923.

⁶⁹ RA, ERA.1014.1.12, l. 6. Haridusministeeriumi teaduse- ja kunstiosakonna juhataja G. Ney vastuskiri arhiivinõukogu esimehe asetäitjale A. Nuhtle. Tallinn, 9.11.1923.

iseäranis neist, mis on ilmnunud erilaadsete probleemide lahendamisel ning on ka protokolli lidesse märgitud. Kodukorra kavaga jäid rahule K. Raud ja T. Laur, viimane tegi ettepaneku kava esitatud kujul ka heaks kiita. Kuid siseministeeriumi seekordne esindaja J. Kaiv väitis, et kuna kodukorra esimesed paragrahvid ei ole arhiivinõukogu põhimäärusega kooskõlas, tuleks need kas välja jätta või ümber töötada. Üksikasjalikumalt protesti avaldas aga Keskarhiivi juhataja kt. A. Sildnik, leides, et kodukorra kava § 3, mis sätestab nõukogu ja riiklike arhiivide vahetõrget, ei vasta riigiasutuste asjaajamise korrale. Samuti ei kuuluvat arhiivide vastuvõtmine, korraldamine ja hoiustamine arhiivinõukogu kompetentsi. § 3 sätestatud põhimõtete tagamaid selgitas A. R. Cederberg, nimetades juhtumeid, kus Lätist evakueeritud säilikut korraldamisel arhiivinõukogust sihipäraselt mööda mindud, ja et seda edaspidi ära hoida, saigi otsustatud, et sedalaadi põhimõttelises arhiivikorralduslikes küsimustes peab arhiivinõukogul olema õigus oma ekspertarvamust avaldada.⁷⁰

Tõenäoliselt läks arutelu kodukorra kava üle tuliseks, sest samal ajal oma kabinetis töötanud riigisekretär K. Terras nägi vajadust sekkuda (ehkki oma sõnul polnud ta plaaninud koosolekul osaleda) ning ka omalt poolt selgitada põhimõtteid, mis arhiivinõukogu loomisel olid esile kerkinud ja leidnud nüüd koha ka nõukogu kodukorra kavas. Ta meenutas, et arhiivinõukogu oli ette nähtud konsulteerima asutusi kõigvõimalikes arhiivikorralduslikes küsimustes ning seega ei tohiks piirata ei nõukogu tegevust ega selle kompetentsi kuuluvate küsimuste ringi. Samavõrra ekslik olevat ka arvamus, et üksikasutus ei või otse arhiivinõukogu poole pöörduda. Kokkuvõttes andvat ka kõige paremini koostatud kodukord häid tulemusi vaid siis, kui asutused ja nende juhid üksteisele heatahtlikult vastu tulevad ning ühiselt riiklikes huvides töötavad. Riigisekretäri sõnavõtu järel peeti pisut omakeskis aru ning otsustati hilise aja tõttu (koosolek oli selleks ajaks umbes kolm tundi kestnud) vastu võtta kodukorra kolm esimest paragrahvi ning § 4 esimene lause: „Arhiivinõukogu on riiklik nõuandev organ, mille poole on õigustatud pöörduma Riigi keskasutused igasuguste põhimõtteliste arhiiviküsimuste selgitamiseks ja lahendamiseks.“⁷¹

Lisaks eelmainitule leidis käsitlust ka üks päriselt põletav teema. Nimelt pöördunud Rakvere rahukogu sekretär Riigiarhiivi poole sooviga üle anda kuue hobusekoorma jagu rahukohtu materjale ning kaks kasti kihelkonnakohtute arhiive. Talle teatati, et selle sooviga peaks ta pöörduma Keskarhiivi poole, ent A. Sildniku sõnul pole tema juhitava arhiiviga seni ühendust võetud.⁷² Märtsis oli Riigiarhiivilt juhiseid saanud oma vanemate arhiivide kordaseadmiseks ka Rakvere linnavalitsus, ent pool aastat hiljem avaldas Postimees teate, et linnaarhiiv asub Rakvere linnavalitsuse pööningul endiselt laialipaisatuna ning on tõsiselt hävimisohus. Ja seda hoolimata sellest, et linnavalitsus oli arhiivi korrastamiseks ja Keskarhiivile üleandmiseks vajaminevad vahendid aegsasti eraldanud.⁷³ Igatahes selgitati Riigiarhiivi järelepärimise peale veel 20. novembril, et arhiiv on ruumide nappuse tõttu senini korraldamata, ent kuna praegu toimuvat ruumide kordaseadmine, alustatakse peagi säilikutepäästmist ja korraldamist.⁷⁴

Kuna viimasel koosolekul oli nappinud aega arhiivinõukogu kodukorra projekti üksikasjalikuks läbiarutamiseks ning lõpuks ka kinnitamiseks, siis planeeriti 1924. aasta esimene koosolek algusest peale kahepäevaseks ja peaasjalikult just kava tarvis. Ent enne kui võidi koosoleku põhiteema juurde siirduda, tuli harilikult kiire ja formaalse protseduurina kinnitada eelmise koosoleku protokoll. Ometi osutus see sedakorda jälle hoopis ajakulukamaks, sest A. Sildnik leidis, et tema vastust A. R. Cederbergi tõstatatud küsimusele Riigiarhiivist evakueeritud arhiivide korraldamise kohta pole korrektselt protokollitud, mistõttu esitas ta

⁷⁰ RA, ERA.1014.1.9, l. 56, 58. Arhiivinõukogu 7. koosoleku protokoll, 20.12.1923.

⁷¹ RA, ERA.1014.1.9, l. 58–59. Arhiivinõukogu 7. koosoleku protokoll, 20.12.1923.

⁷² RA, ERA.1014.1.9, l. 59–60. Arhiivinõukogu 7. koosoleku protokoll, 20.12.1923.

⁷³ Rakvere linna arhiiv. – Postimees, nr. 303, 12.11.1923, lk. 3.

⁷⁴ RA, ERA.1014.1.9, l. 60. Arhiivinõukogu 7. koosoleku protokoll, 20.12.1923.

nõukogule omapoolse kirjaliku täienduse. Ja kuna Cederberg lubas sama teha, lükatigi 20. detsembri koosoleku protokollki kinnitamine edasi järgmisele koosolekule.⁷⁵

Kui viimaks kodukorra projekti juurde asuti, jätkusid ka eelmisel korral pooleli jäänud vaidlused. Ja kuigi esimesed kolm paragrahvi ja esimene lause neljandastki paragrahvist olid vastu võetud, tuldi nüüd tagasi § 3 juurde, mis puudutas arhiivinõukogu ning riigiasutuste vahetunde ning nõukogu õigust sekkuda arhiivindusküsimustes asutuste tegevusse. Kui enamik kohalviibijaist oli ühel meelel, siis A. Sildnik paragrahvi sisuga ei nõustunud. Nimelt oli ta seisukohal, et kuna säilikutest vastuvõtmine, korraldamine ja hoiustamine kuulub puhtalt asutuse juhataja pädevusse ja arhivaalide kasutamise kord on põhimääruses ette nähtud, on kogu see lause vastuvõetamatu. A. Nuth selgitas oma vastuses, et kui arhiivide üleandmise osas võib nõukogu kaasa rääkida, siis on see loomulik ka vastuvõtmise puhul, seda enam, et möödunud aastal määras arhiivinõukogu haridusministeeriumi ettepanekul kindlaks järjekorra, millest juhindudes pidi Keskarhiiv arhivaale vastu võtma ja seda ka tegi. Pealegi olla lauses välja toodud vaid peamised arhiivindusalased tegevused, millega arhiivinõukogu tegelik kompetents sugugi ei piirdu. Sildnik jäi aga endale kindlaks ning pakkus projektis esitatud lause asemele oma variandi: „Riiklikud arhiivid pööravad tähtsamates küsimustes Arhiivinõukogu poole“, mis hääletamisel pälvis vaid ühe poolthääle.⁷⁶

Järgnevalt oli küsimuse all § 3 juurde käiv märkus, mis selgitas riiklike arhiivide juhatajate tegevusvabadust „erakorralistel juhtumitel“. A. Sildnik tegi siingi omapoolse redigeerimisetpaneku, mille kohaselt võib juhataja eriolukorras talitada iseseisvalt, arhiivinõukogult arvamust küsimata. See aga lükati tagasi ning märkus võeti ühe vastuhäälega vastu kujul, et juhataja on kohustatud erakorralises situatsioonis tehtust arhiivinõukogule järgmisel koosolekul teatama. Ühtlasi vormistati § 3 ümber § 4-ks. Palju tekitas vaidlust ka järgmine paragrahv, kuna Riigikogu oli kodukorra projektiga tutvudes sellest arhiivinõukogu ja omavalitsusasutuste vahetunde puudutava osa maha tõmmanud. Samas nentis omavalitsusasutuste arhiivide esindaja T. Laur, et vähemasti kõik maakonnavalitsused, kel puuduvad arhiivikorralduslikud teadmised ja kogemused, oleksid küll tänuvõljalikud, kui arhiivinõukogu neid abistaks, ning palus seepärast vastava paragrahvi kindlasti kodukorra projekti alles jätta. Nõukogu otsustaski vastava sätte säilitada, ent vältimaks võimalust, et kellelegi jääb mulje, nagu püüaks arhiivinõukogu oma „võimupiire“ ületada, pehmendati mõningaid väljendusi – näiteks asendati „on õigustatud“ verbiga „võib“ ning „palve peale“ fraasiga „soovi korral“. Seega võeti § 5 vastu järgmises formuleeringus: „Arhiivinõukogu võib omavalitsuse- ja erasutustele ning eraisikutele arhiiviasjades nende sellekohase avaldatud soovi korral oma nõuga kaasa aidata.“ Nõukogu esimehe ülesandeid puudutava § 6 juures tõstas A. R. Cederberg küsimuse, kas kodukord ei peaks asutusi kohustama arhiivinõukogule teatama, kui selle otsust ei kinnitata või ei täideta ning seda ka põhjendama, sest see võimaldaks välja selgitada, kas otsuseid saab ehk muudetud kujul ellu viia. Viie poolt- ja ühe vastuhäälega jõuti otsusele, et arhiivinõukogu autoriteetsuse kaitseks ja töö tulemuslikkuse tagamiseks on selline märkus kodukorra § 6 juures ilmvaajalik.⁷⁷

Kui § 7, mis määratles arhiivinõukogu aseesimehe ülesandeid esimehe äraolekul, võeti vastu pikema jututa, siis koos haridusministeeriumi teadus- ja kunstiosakonna juhataja G. Ney liitumisega läks nõukogu liikmete õigust riiklike arhiivide ja nende töödega tutvumist puudutava § 8 üle arutlemine taas tulisemaks ning kestis sisuliselt koosoleku esimese päeva lõpuni. Nimelt leidis Ney, et kuna § 4 määratleb arhiivinõukogu nõuandva organina, siis nõukogu üksikliikmetel ei saa olla õigust tulla juhataja loata, ehkki tema teadmisel, riikliku arhiivi tööga tutvuma. Liikmed võiksid seda teha vaid arhiivinõukogu volitusel ja ülesandel ning

⁷⁵ RA, ERA.1014.1.16, l. 1. Arhiivinõukogu 1. koosoleku protokoll, 21. ja 22.01.1924.

⁷⁶ RA, ERA.1014.1.16, l. 1–3. Arhiivinõukogu 1. koosoleku protokoll, 21. ja 22.01.1924.

⁷⁷ RA, ERA.1014.1.16, l. 3–5. Arhiivinõukogu 1. koosoleku protokoll, 21. ja 22.01.1924.

Riigiarhiivi direktor Gottlieb Ney oma kabinetis, 1937. EFA.197.0.41060

seepärast tuleks vastav paragrahv üldse kodukorrast välja jätta. G. Neyle vastas kodukorra kava koostamise komisjoni esindajana A. Nuth, kes toonitas, et sellise sisuga säte on tingitud otsesest kogemusest, ning meenutas, kuidas „1922. a. lõpul oli Keskarhiivi ruumides tõsine kokkupõrge Cederbergi ja Sildniku vahel“, misjärel leppis riigisekretär haridusministri abi F. Saueriga kokku, et arhiivinõukogu liikmeil on õigus töö ajal vabalt liikuda nii Keskarhiivi töö- kui ka hoidlaruumides ilma vastava asutuse ametniku juuresolekuta, ning ministri abi lubas Keskarhiivile ka sellesisulise korralduse teha. Lisaks rõhutas Nuth, et kodukorras pole „ametniku juuresolekuta“ nimetatud ning pealegi võib kirjeldatud õigust kasutada ainult isik, kes tunneb arhiivindust. Ney arvates tulnuks vastav säte hoopiski Keskarhiivi kodukorda märkida, mispeale Nuth meenutas, et Eestis on siiski kaks riiklikku arhiivi. Nuthiga nõustus ka riigisekretär K. Terras, kes rõhutas, et usaldus arhiiviküsimustes kõrgeima instantsi liikmete vastu on elementaarne, ja samamoodi peaks see olema ka tulevikus ellukutsutavate maa-arhiivide puhul. Eelkõnelejatele sekundeeriv Cederberg toonitas omakorda, et arhiivinõukogu kodukord tegeleb siiski nõukogu liikmete õigustega, mis peavad kehtima kõigi riiklike arhiivide, nii praeguste kui ka tulevaste puhul. Ja seega peab vastav paragrahv kodukorda jääma, vaid „omavalitsuste arhiivid“ tuleb sellest vastavalt Riigikogu seisukohale kustutada. Viimase puhul palus T. Laur protokollida, et omavalitsusasutused näeksid meeeldi, kui ka omavalitsuste arhiivid kodukorra vastavas paragrahvis saaksid ära märgitud, et arhiivinõukogu liikmed ka nendega tutvusid ning nende korraldamises nõu annaksid. Mõnevõrra ootuspäraselt ei nõustunud senise arutluskäiguga A. Sildnik, kelle sõnul on kõnealune paragrahv täiesti ebamäärane, „sest on lubamatu, kui üksikutele nõukogu liikmetele võimaldatakse oma äranägemise järgi arhiivi ilmuda“. Oma seisukohta põhjendas ta aga sellega, et enamik ministeeriumide esindajaid pole arhiivinduse alal asjatundjad ning pealegi vahetuvad nad kiiresti, seega tuleks neile alailma arhiivitööd tutvustada ja see kulutaks tarbetult palju ametnike aega. Liiatigi olevat ebaloomulik, et § 8 järgi võiksid nad asutuses viibida juhataja teadmata. Ka ei nõustunud Sildnik sõnaga „õigustatud“, sest siis peaksid nõukogu liikmed tema arusaamist

mööda vähemalt üks-kaks korda aastas arhiivis käima, mis samuti „segaks tuntavalt asutuse tööd“. Pärast lühikest arutelu otsustas koosolek, et arhiivinõukogu liikmed võivad arhiivi juhataja teadmisel arhiivi ruumides viibida. Kuna Sildnik oli jätkuvalt teist meelt, palus Cederberg tal kõnealuselt paragrahvist oma nägemus esitada. Keskarhiivi juhataja kt. variant nägi nõukogu liikmete arhiiviga tutvumisel ette kohaliku ametniku juuresolekut. Hääletamisel sai Sildniku ettepanek kaks poolt- ja neli vastuhäält, komisjoni ettepanek aga neli poolt- ja ühe vastuhääle, üks liige jäi erapooletuks. Seega jäi arhiivinõukogu enamuse tahe peale ning viis tundi väldanud koosoleku esimene päev lõpetati kell neli pärastlõunal.⁷⁸

Koosoleku teine päev 22. jaanuaril algas kodukorra projekti § 9 – mis kohustas arhiivinõukogu liikmeid teavitama nõukogu hävimisohus arhiividest ning andis õiguse peatada arhivaalide hävitamine, kui see pole nõukoguga kooskõlastatud – üksmeelse heakskiitmisega. Lühikese arutelu järel võeti nelja poolt- ja kahe vastuhäälega vastu ka § 10, milles sätestati, et arhiivinõukogu koguneb vähemalt neli korda aastas, ent riigisekretäri või nõukogu esimehe kutsel vajaduse korral ka rohkem. Samuti kohustub esimees nõukogu kahe nädala jooksul kokku kutsuma juhul, kui seda nõuavad kirjalikult vähemalt kaks liiget. Ka § 11, mis nõudis koosoleku päevakorra väljasaatmist vähemalt nädal enne koosoleku toimumist, võeti pike-mata vastu. Erimeelsusi põhjustas aga § 12, mis määratles valimisprotseduuri põhimõtted ning nende siduvuse. A. Sildniku arvamuse kohaselt tulnuks avaliku hääletamise kõrval rakendada nõukogu liikmeid puudutavates küsimustes ka salajast hääletust. Iseäranis vastumeelt oli talle säte, mis nägi ette, et vastuvõetud otsused on liikmeile siduvad, põhjendades seda asjaoluga, et sellist tingimust kodukorda sisse kirjutades antakse arhiivinõukogule „eraseltsi laad“, sest riiklike asutuste otsused on ametnikele vaikimisi täitmiseks. Nii teebki Sildnik ettepaneku avaliku lihthääle enamusega hääletamise kõrval kasutusse võtta ka „ühe liikme ettepanekul“ kinnine hääletus, lisades, et riigisekretärile mitte alluvate asutuste puhul kinnitab nõukogu otsused vastav keskasutus. Pärast täiendavat arutelu otsustati arhiivinõukogu otsuste siduvus liikmetele paragrahvi sisse jätta ning teha erilistel puhkudel võimalikuks ka kinnine hääletus. Vaidlused tekkisid ka protokollide koostamise põhimõtete osas. Nimelt arvas Keskarhiivi juhataja kt., et „protokollid peavad võimalikult lühidalt redigeeritud olema ja ainult põhimõttelisi laharvamusi sisaldama, kuna kõik üksikvaidlused tuleb kõrvale jätta, seda enam, et paberit ei tohiks kokkuhoidmise mõttes raisata“. A. Nuth aga nentis, et sel moel protokollimine osutub sekretärile keeruliseks, sest tema ei pruugi aru saada, millist sõnavõttu kõneleja põhimõtteliseks peab. Põhjalikke protokolle pidas oluliseks ka Cederberg, rõhutades nende tulevast ajaloolist tähtsust arhiivide arengu jälgimisel, teisalt aga pidas ta vajalikuks, et kõnelejad kulutaksid aega oma mõtteavalduste tarvis mõistlikult. Paraku ei jõutud ka selles küsimuses kõiki rahuldavale tulemusele. A. Sildniku lihtsustatud sõnastus lükati tagasi ning viie poolt- ja ühe vastuhäälega võeti vastu otsus, et arhiivinõukogu koosolekute protokollid peavad peegeldama ülevaatlikult läbirääkimiste kulgu, otsused formuleeritakse seejuures aga võimalikult lühidalt ja täpselt. Kuna liikmete eriarvamuste protokollimise punkt oli ununenud, siis lisati see vastavalt T. Lauri ettepanekule § 13 juurde märkusena, mille kohaselt tuli oma eriarvamus esitada kirjalikult kolme päeva jooksul pärast koosoleku toimumist.⁷⁹

Kodukorra projekti viimase, § 14 puhul – see sätestas protokollide mustandi saatmist nõukogu liikmeile, et nad võiksid tarviduse korral lisada kirjalikult oma eriarvamuse – põhjustas erimeelsusi ebamäärane aeg, mille jooksul tuli oma seisukohavõtt esitada. A. Nuthile ei meeldinud väljend „võimalikult pea“, ehkki selle mõte oli, et oma eriarvamuste esitamisega ei viivitataks. A. Sildnik pakkus siingi välja oma lahenduse (eriarvamuse esitamiseks on aega kolm nädalat), mis aga paraku ei leidnud poolehoidu. Välisministeeriumi esindaja J. Baueri ettepanek segadust tekitav ajamääratlus hoopis välja jätta võeti viimaks vastu vaid kolme

⁷⁸ RA, ERA.1014.1.16, l. 5–8. Arhiivinõukogu 1. koosoleku protokoll, 21. ja 22.01.1924.

⁷⁹ RA, ERA.1014.1.16, l. 8–12. Arhiivinõukogu 1. koosoleku protokoll, 21. ja 22.01.1924.

poolthäälega ja sedagi tänu sellele, et nende hulgas oli ka nõukogu esimehe hääl. Paragrahvis jääbki kaudseks ajaliseks piiriks „enne järgmist istangut“. Pärast kodukorra kava puhtandi koostamist ja mõnda teadet hävitatud või Keskarhiivi vastuvõetud säilikute kohta lõppes koosolek kell 14.00.⁸⁰

Kuigi kahepäevasel koosolekul oli kodukorra kava vastu võetud ja see seisukoha kujundamiseks juba ka riigisekretärile esitatud, ei olnud arhiivinõukogu sees lahkarvamused ometi veel ületatud. Nimelt esitas Keskarhiivi juhataja kt. riigisekretärile 29. jaanuaril kodukorra kava lisana oma eriarvamused, lugedes üles kõik need parandusettepanekud, mis viimasel koosolekul projekti arutamisel olid tagasi lükatud.⁸¹ Mis kodukorraga seoses riigikantseleis, arhiivinõukogu kuluaarides või keskarhiivides järgnevalt toimus, pole paraku jälgitav. Edasiste arengutele heidab valgust alles järgmise, ligi neli kuud hiljem toimunud koosoleku protokoll.

Nii nagu ei saanud arhiivinõukogu 1924. aasta teisel koosolekul mööda kodukorra arutamist, pälvis taas üksjagu tähelepanu ka Keskarhiivi juhataja kt. A. Sildnikuga seonduv, hoolimata sellest, et ta ise haiguse tõttu koosolekul ei osalenud. Sildnik teatas nõukogule, et ta pole suure töökoormuse tõttu jõudnud omapoolseid parandusi esitada ning palus seepärast protokollki kinnitamise edasi lükata. Sildniku avaldust kommenteerides tähendas Cederberg, et protokollki mustand saadeti liikmeile tutvumiseks üle kolme kuu tagasi ning seetõttu ei tuleks palvet rahuldada. Sellega nõustusid ka teised kohal viibinud nõukogu liikmed. Järgnevalt paluti oma seisukohti selgitada riigisekretäril, kes polnud nõustunud mõne kodukorra paragrahviga – näiteks vajas põhjalikku ümbertöötamist § 4, sest see ei määratlenud piisavalt üheselt nõukogu kompetentsi ulatust; § 8 puhul oli aga põhimõtteline viga see, et arhiivinõukogu liikmeile anti õigus vabalt riiklike arhiive külastada, kuigi selline õigus saavat olla vaid nõukogul enesel või nõukogu otsusel ja volitusel tegutseval erikomisjonil; § 12 tuli aga välja jätta otsuste siduvus nõukogu liikmeile, kuna arhiivinõukogu otsused on vaid nõuandva organi otsused, mis jõustuvad alles pärast seda, kui vastavad asutused on need kinnitanud. Parandusettepanekute sisseviimiseks otsustas arhiivinõukogu moodustada haridusministeeriumi esindajast, omavalitsusasutuste arhiivide esindajast ning Riigiarhiivi juhatajast erikomisjoni, mille esimene koosolek pidi toimuma 2. juunil.⁸² Siinjuures väärib märkimist, et lõviosas langesid riigisekretäri ja Keskarhiivi juhataja kt. arvamused ümbertöötamist vajavate paragrahvide osas kokku, küll aga olid erinevad parandusettepanekute lähtekohad. Igatahes pöördus A. Nuth juba koosolekujärgsel päeval ka haridusministeeriumi teadus- ja kunstiosakonna juhataja G. Ney poole palvega määrata komisjoni ministeeriumi esindaja.⁸³

Vaadeldaval 22. mai koosolekul tuli Cederberg tagasi kahe aasta eest tehtud ettepaneku juurde, mille arhiivinõukogu heaks kiitis, ent mis haridusministeeriumi toetust ei pälvinud. Nimelt oli tal jätkuvalt hingel vakantsete ametikohtade täitmine riiklikes arhiivides ning professionaalsete arhivaaride järelkasvu tagamine Eestis, millest lähtuvalt pani ta nõukogule ette esitada riigisekretärile palve asutada Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna juurde nn. arhiivistipendiumid (mis pidid olema pedagoogiliste stipendiumidega sama suured ehk 3000 marka kuus) üliõpilastele, kes soovivad tulevikus arhiivis töötada ning Eesti ja Põhjamaade või üldajaloo alal magistriraadi kaitsta. Nõukogu kiitis ettepaneku seegi kord heaks. Järgnevalt tõstatas riigisekretär kahe riikliku arhiivi juhataja palga võrdsustamise küsimuse. Oli ju Keskarhiivi juhataja töötasu algusest peale võrdsustatud Tartu ülikooli professori palgaga (mis 1923. aastast oli 25 200 marka kuus), samal ajal kui Riigiarhiivi juhataja palk oli kahe astme

⁸⁰ RA, ERA.1014.1.16, l. 12. Arhiivinõukogu 1. koosoleku protokoll, 21. ja 22.01.1924.

⁸¹ RA, ERA.31.5.887, l. 17.–19. A. Sildniku eriarvamused arhiivinõukogu 21. ja 22. jaanuari koosoleku protokollki lisana, 29.01.1924.

⁸² RA, ERA.1014.1.16, l. 23–26. Arhiivinõukogu 2. koosoleku protokoll, 22.05.1924.

⁸³ RA, ERA.1014.1.12, l. 32. Arhiivinõukogu esimehe asetäitja A. Nuthi kiri haridusministeeriumi teadus- ja kunstiosakonna direktorile G. Neyle. Tallinn, 23.05.1924.

võrra madalam (s. t. 19 500 marka). Kuna K. Terrase arvates polnud põhjust arvata, nagu oleks Riigiarhiivi juhataja töö hulk või vastutuse ulatus väiksem kui Keskarhiivi juhatajal, oli ta teinud vabariigi valitsusele ettepaneku tõsta esimese palka astme võrra ehk 21 600 margale. Ministrid polnud aga palgatõstmisega nõus, vaid olid pigem valmis Keskarhiivi juhataja palganumbrit astme võrra (ehk siis 21 600 margale) vähendama, mida toetas ka Riigikogu. Arutelu käigus aga selgus, et valitsusel puudus otsuse tegemiseks õigus, sest Riigikogu vastu võetud Keskarhiivi põhimääruses (§ 6)⁸⁴ oli sätestatud, et juhatajalt nõutakse peale aastase arhiivitöökogemuse professoriga samade eeltingimuste täitmist ja seepärast on ka Keskarhiivi juhatajale määratud professoriga sama töötasu. Cederberg nentis vastuses, et ta ei taha küll valitsuse õiguses palka vähendada kahelda, ent siiski ei taha ta sellega nõustuda, tuues näiteks nii Lääne-Euroopa riigid kui ka Põhjamaad, kus riiklike arhiivide juhatajate töötasu on sageli suurem kui professoritel. Samast põhimõttest pidi lähtuma ka vabariigi valitsus, kui otsustas 1923. aasta septembris⁸⁵ kehtestada Keskarhiivi juhatajale professoriga ja juhataja abile dotsendiga võrdväärne palk. Nii tunnistaski arhiivinõukogu ühehäälselt tarvilikuks, et Keskarhiivi juhatajale määrataks professoripalk ning Riigiarhiivi juhatajale kui astme võrra madalama ametikoha töötasuks professori kt. palk, ning palus riigisekretäril valitsusele vastav ettepanek esitada.⁸⁶

Koosoleku lõpuks esines arhiivinõukogu esimees „kirjaliku teadaandega“, mis puudutas Keskarhiivi juhataja kt. A. Sildniku ametialast pädevust. Cederberg nentis, et nagu nõukogu liikmed teavad, on juba pikemat aega kaevatud Keskarhiivis valitsevate olude üle, lisades, et Tartus elades on tal olnud võimalus Keskarhiivis toimuvat lähemalt jälgida ning ta on seepärast olnud sunnitud sellest ka haridusministeeriumi teavitama. Ta mõnõis, et ehkki juhataja kt-l on olnud tahet tööd teha ja see on tal ka enam-vähem õnnestunud, on tema eeldused arhiivi juhtida tagasihoidlikud ja seda võib ilmselt näha ka esinevate puuduste põhjusena. Ka haridusminister Hugo Bernhard Rahamägi olevat nõustunud, et Sildnik juhataja kt-ks ei sobi ning lubas ta lähitulevikus ametist vabastada ning kokku kutsuda komisjoni, kes teeb kindlaks, kas Sildnik üleüldse arhiivis võiks töötada.⁸⁷ Siinkohal tekib paratamatult küsimus: kas see, et Keskarhiivi juhataja kt. esitas napilt viis päeva hiljem Keskarhiivi 1923. aasta tegevusaruande, tõukus Cederbergi sõnavõtust või oli see lihtsalt kokkusattumus?⁸⁸ Võrdluseks: Riigiraamatukogu esitas oma 1923. aasta tegevusaruande 15. jaanuaril⁸⁹ ning Riigiarhiiv 19. jaanuaril.⁹⁰

Mis suve jooksul täpselt toimus, pole võimalik välja selgitada, ent vähemalt arhiivinõukogu 1924. aasta oktoobrikuise koosoleku protokoll annab tunnistust Keskarhiivi juhataja kt. A. Sildniku haavatud aust. Cederberg pidi kindlasti aimama, et tema kevadine sõnavõtt toob kaasa mõnesuguseid ebameeldivusi, kuid vaevalt oskas ta ette näha, milliste tagajärgedega tormi algus sellest saab. Pärast nõukogu uute liikmete teatavaks tegemist – siseministeeriumist E. Aron ja haridusministeeriumist G. Ney – luges A. Nuth eelmise koosoleku protokollile kinnitamise raames ette A. Sildniku protokollile lisamiseks mõeldud pöördumise 30. augustist. Sildnik kirjutab, et kuna Cederberg oli teda eelmisel koosolekul süüdistanud, esitab ta omapoolsed seletused, mille kohaselt on Lätile väljaandmiseks mõeldud säilikuid eraldatud haridusministeeriumi teadus- ja kunstiosakonna eelmise juhataja K. Raua korraldusel ja teadmisel (seejuures toob ta ekstra välja selle, et Keskarhiiv allub oma põhimääruse § 2 järgi otse

⁸⁴ Riigi Teataja 1922, nr. 67, lk. 292.

⁸⁵ Riigi Teataja, 1921, nr. 81, lk. 477.

⁸⁶ RA, ERA.1014.1.16, l. 28–31. Arhiivinõukogu 2. koosoleku protokoll, 22.05.1924.

⁸⁷ RA, ERA.1014.1.16, l. 34. Arhiivinõukogu 2. koosoleku protokoll, 22.05.1924.

⁸⁸ RA, ERA.1014.1.2, l. 54. Keskarhiivi juhataja kt. A. Sildniku kaaskiri arhiivinõukogu esimehele A. R. Cederbergile Keskarhiivi 1923. a. tegevusaruande juurde. Tartu, 27.05.1924.

⁸⁹ RA, ERA.31.5.883, l. 1–7. Riigiraamatukogu 1923. a. tegevusaruanne, 15.01.1924.

⁹⁰ RA, ERA.31.5.881, l. 3–22. Riigiarhiivi 1923. a. tegevusaruanne, 19.01.1924.

temale) ning tema 1923. aasta suvise väliskomandeeringu ajaks määras Keskarhiivi juhataja kt. asetäitjaks arhiivi ametniku M. Partsi haridusminister Aleksander Veiderma. Kokkuvõttes avaldas Sildnik protesti Cederbergi põhjendamata ja isiklikult haavava mõtteavalduse vastu arhiivinõukogu viimasel koosolekul. A. R. Cederberg rõhutas oma vastuses, et ta astus Sildniku kui Keskarhiivi juhataja kt., mitte kui eraisiku vastu. Pealegi polnud ta tahtnud öelda midagi haavavat, arhiivinõukogu esimehe kohus olevatki puudustele tähelepanu juhtida ja seda teinud ta südametunnistuse järgi. Ehkki Sildnik tegi seepeale ettepaneku lükata protokollki kinnitamine edasi, kuni koosolekule jõuab haridusministeeriumi esindaja G. Ney, kinnitas arhiivinõukogu Cederbergi eestvõttel 22. mai koosoleku protokollki siiski ära, kuna ei teatud, kas ja millal Ney saabub.⁹¹

Järgmiseks päevakorrapunktiks pidanuks olema arhiivinõukogu täiendatud kodukorra projektiga tutvumine, kuna aga Cederbergi ja Sildniku riigisekretärile esitatud eriarvamused olid teravas vastuolus, pidas riigisekretär K. Terras mõistlikuks tarbetute vaidluste vältimiseks projekt alustuseks väiksemas ringis läbi arutada ning sellega järgmisel nõukogu koosolekul välja tulla. Nii liiguti järgmise päevakorrapunkti juurde, mis puudutas Keskarhiivi osakondade moodustamist järgmisel põhimõttel: vanemate või ajalooliste arhiivide osakond (Poola ja Rootsi ajast kuni Põhjasõjani), Vene keisririigi aegsete administratiivasutuste arhiivide osakond (1721–1917) ning kohtuasutuste arhiivide osakond (alates 1917). Cederbergi arvates olnuks mõttekas veneaegsed administratiiv- ja kohtuasutuste arhiivid koondada ühte osakonda, et need oleks ühe inimese vastutusalas, kuid Sildniku sõnul oli selline jaotussüsteem juba 1922. aastal arutluse all olnud ning lisaks olevat rootsi ajaloodoktor Axel Boëthius⁹² Keskarhiivis uurimistööd tehes samasugust jaotust soovitanud. Arhiivinõukogu esimees vastas seepeale, et tema eesmärk pole käsitleda arhiivimaterjalide üksikasjalikku jaotamist osakondade vahel, mis olevat arhiivi siseasi, tema pidavat tähtsaks hoopis seda, et n.-ö. vanema arhiiviainese osakonda juhiks erialase kõrgharidusega rootsi keelt valdav isik, üleüldse tulevat osakondade juhatajateks määrata „ainult neid haritlasi, kes mõistavad arhivaalidega ümberkäimiseks vastavaid keeli“. Äsja koosolekuga liitunud ja Cederbergi mõtteavaldust kuulnud G. Ney tähendas sapiselt, et arhiivi ametnike kvalifikatsiooni ja hariduse küsimus ei kuulu Keskarhiivi põhimääruse § 5 ja arhiivinõukogu põhimääruse § 1 alusel arhiivinõukogu kompetentsi. Cederberg oli aga vastupidisel arvamusel ning rõhutas, et järelevalve selle üle, et arhiivides ei palgataks ametnikeks ebasobivaid isikuid, kuulub tingimata nõukogu pädevusse. Vaidluse lõpuks otsustas arhiivinõukogu, et nõustatakse Keskarhiivis säilitatavate arhivaalide jaotamisega kolme osakonda, eriti kuna Eesti osakonda lähiajal veel niikuinii ei tule.⁹³

Kui koosolek oli jõudnud kolmanda päevakorrapunkti juurde, kus olid arutlusel jooksvad küsimused, nagu nt. A. Nuthi teade haridusministeeriumi vastusest arhiivinõukogu sooviavaldusele (millest selgus, et ministeeriumis oldi küll arhiivistipendiumide loomise vajalikkusega päri, ent 1925. aasta eelarvesse need paraku ei mahtunud, mistõttu soovitati pigem palgata üliõpilasi arhiivitöö tundmaõppimiseks Keskarhiivi tööle nt. alamametnikena⁹⁴) või Riigi- ja Keskarhiivi viimase poole aasta ülevaated arhiivi vastu võetud säilikutega kohta, kutsuti korraga Cederberg – nähtavasti täiesti ootamatult – koosolekult välja riigivanem Friedrich Akeli

⁹¹ RA, ERA.1014.1.16, l. 38–40. Arhiivinõukogu 3. koosoleku protokoll, 16.10.1924.

⁹² Axel Boëthius (1889–1969) uuris arheoloogina põhiliselt etruski kultuuri. Doktoridissertatsiooni Pythaisi rituaalse protsessiooni teemal kaitses ta Uppsala ülikooli juures 1918, misjärel töötas Rootsis õppejõuna ning viis samal ajal läbi arheoloogilisi kaevamisi Mükeenes. 1925. aastal nimetas Rootsi kroonprints Boëthiuse Rootsi instituudi direktoriks Roomas ning 1934. aastal valiti ta Göteborgi ülikooli arheoloogiaprofessoriks, kellena töötas järgmised 21 aastat, 1946–1951 oli ta ühtlasi ka rektor. (S. Williams. Boëthius, Axel. Encyclopedia of the History of Classical Archaeology. ed. Nancy Thomson de Grummond. Westport, 1996, vol. 1, lk.167–168.)

⁹³ RA, ERA.1014.1.16, l. 41–43. Arhiivinõukogu 3. koosoleku protokoll, 16.10.1924.

⁹⁴ RA, ERA.31.5.887, l. 39. Haridusministeeriumi teadus- ja kunstiosakonna juhataja G. Ney arhiivinõukogule adresseeritud kirja ärakiri. Tallinn, 19.09.1924.

audientsile. Samal ajal tegi Ney teatavaks, et ta olnud „haridusministri ülesandel sunnitud“ Cederbergi 22. mai koosolekul tehtud avaldust kirjalikult selgitama. Ney ülevaatest selgus, et koosoleku päeva eelõhtul oli Cederberg kutsunud riigi majandusnõukogu koosolekult välja haridusminister Rahamägi ning küsinud temalt seisukohta Keskarhiivi juhataja kt. kohta „kirjalikult ja suusõnaliselt esitatud materjaali puhul“. Et haridusministril polevat olnud mahti pikemalt küsimust kaaluda, vastanud ta lühidalt, et kui Sildniku tegevus pole põhjendatud ei ministeeriumi korralduste ega Keskarhiivi põhimäärusega, ei ole küsimus mitte ainult selles, kas Sildnik võib juhataja kt-na jätkata, vaid ka selles, kas ta üleüldse peaks arhiivis töötama. Asjaolude väljaselgitamiseks lubanud minister aga moodustada erikomisjoni, mille uurimistulemustest sõltuvat haridusministeeriumi järgnevad sammud.⁹⁵

Millest riigivanem ja A. R. Cederberg kõnelesid, ei ole teada. Igatahes ei sekkunud Cederberg koosolekule naasmise järel Keskarhiivile uue juhataja kt. määramist puudutavasse arutellu. Nimelt vahendas Ney haridusministeeriumi kavatsust nimetada uueks juhataja kt-ks keegi Tartu ülikooli professoritest ning teatas, et valituks on osutunud Johan Kõpp, kes on Eesti ajaloo, iseäranis kirikuajaloo uurimisega arhiivides pikalt töötanud ning kes on seetõttu pälvinud ka vabariigi valitsuse toetuse. Cederberg tegi jooksvate küsimuste all vaid lühikese märkuse, et Põltsamaal müüakse sealse lossi arhiivi makulatuuriks ning Rakvere kreiskooli arhiivi hoitavat puukuuris väga ebasobivates tingimustes.⁹⁶ Kuid tema viimane sõnavõtt koosoleku lõpus osutus arhiivinõukogule mitmes mõttes vähemalt üllatavaks. Õigupoolest ei ole selge, kas järgnev kirjalik avaldus, mille Cederberg koosolekul ette luges, oli tema enda initsiatiivil sündinud või oli see riigivanem Fr. Akeli soovitus. Igatahes andis arhiivinõukogu esimees teada, et on esitanud vabariigi valitsusele palve enese vabastamiseks nõukogu esimehe ametikohalt, nentides, et nii arhiivikomisjoni kui nüüdse nõukoguga on ta saanud ligi viie aasta jooksul teha seda, mis teda kõige enam on huvitanud, ning on rõõmus kõigi arhiivinduse vallas tehtud edusammude üle, ühtlasi avaldas ta tänu kõigile, kes selleks oma panuse andsid. Järgnevalt aga ei suutnud Cederberg jätta kritiseerimata kitsaskohti, mis tema hinnangul on riiklikku arhiivikorraldust raskendanud, nimetades arhiivinõukogu vähest autoriteeti riiklikes asutustes, kodukorra projekti arutelus ilmnenud soovi muuta nõukogu tähtsusetuks ja piiratud tegevusvabadusega administratiivorganiks ning Keskarhiivi juhataja küsimust, „mis liig karmilt paljastab Eesti olude ebaloomulikkuse arhiiviasjade korraldamisel“. Need asjaolud olid tema sõnul takistanud Eestis Põhjamaadele omaste arhiivindusmodelite rakendamist. Ent just nende puuduste tõstatamise tõttu olevat talle langenud haridusministeeriumi umbusaldus, mis teinud tal võimatuks senisel ametikohal jätkata.⁹⁷

(Järgneb)

⁹⁵ RA, ERA.1014.1.16, l. 43, 47–48. Arhiivinõukogu 3. koosoleku protokoll, 16. 10.1924.

⁹⁶ RA, ERA.1014.1.16, l. 48. Arhiivinõukogu 3. koosoleku protokoll, 16.10.1924.

⁹⁷ RA, ERA.1014.1.16, l. 48–49. Arhiivinõukogu 3. koosoleku protokoll, 16.10.1924.